

Раздялата на деца от техните семейства

Проучване на опита на организациите членове на Коалиция Детство 2025

Раздялата на деца от техните семейства

Изследователски екип:

Антоанета Матеева, Ноу-хау център за алтернативни грижи за деца, НБУ; **Боряна Климентова**, „Надежда и домове за деца“ – клон България; **Галина Бисет**, Сдружение „Еквилибриум“ – гр. Русе; **Георги Симеонов** – „Надежда и домове за деца“ - клон България; **Евгения Тонева**, Ноу-хау център за алтернативни грижи за деца, НБУ; **Елена Петкова**, Сдружение „Еквилибриум“ - гр. Русе; **Мариана Тасева**, Фондация „За нашите деца“; **Мария Петкова**, Фондация „Лале“; **Методка Петрова**, Фондация „Международна социална служба – България“; **Нина Тодорова**, Сдружение „SOS Детски селища България“; **Събина Събева**, Фондация „Международна социална служба – България“

© Коалиция Детство 2025, 2025 г.

Съдържание

1. МЕТОДОЛОГИЯ

Цели и задачи на изследването	10
Методика	10

2. ОСНОВНИ НАХОДКИ И ИЗВОДИ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

Причини за раздялата на дете от семейството	14
Въздействие на раздялата върху детето и семейството	16
Раздялата като мярка за закрила	17
Нагласи към раздялата и превенцията ѝ	18

3. АНАЛИЗ НА ДАННИТЕ

Причини за раздялата на дете от семейството	22
Въздействие на раздялата върху детето и семейството	28
Раздялата като мярка за закрила	34
Нагласи към раздялата и превенцията ѝ	56

4. ПУБЛИЧНИ ДАННИ ЗА РАБОТАТА НА СИСТЕМАТА ЗА ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО В БЪЛГАРИЯ

Раздяла на децата и семействата и мерки за закрила на детето	66
Сигнали, случаи на деца в риск и налагане на мерките за закрила	68
Превенция на раздялата на децата и семействата	70
Алтернативна грижа за деца	72

5. ПРЕПОРЪКИ

Политики и стратегически промени	76
Практика за директна работа с децата и семействата	77
Теми за последващи изследвания	79

Съкращения

АСП = Агенция за социално подпомагане

ДАЗД = Държавна агенция за закрила на детето

ДСП = Дирекция социално подпомагане

ЗЗД = Закон за закрила на детето

ИПП = Индивидуален план за промяна

КСУДС = Комплекс за социални услуги за деца и семейства

МБАЛ = Многопрофилна болница за активно лечение

МКБППМН = Местна комисия за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни

ОЕПГ = Областен екип по приемна грижа

Въведение

Настоящото изследване е изготвено от екип изследователи от организации, членове на Коалиция „Детство 2025“. Коалицията е неформално обединение от 16 граждански организации, мрежи и индивидуални членове в експертно качество.

Създадена е през 2010г. в подкрепа на националната политика за деинституционализация на грижата за деца. Членовете на Коалицията инвестират експертен, финансов, човешки и професионален ресурс в подкрепа на реформата на институционалната грижа за деца.

Разбирането на Коалицията е, че деинституционализацията не се свежда единствено до извеждането на децата от институции, а включва преодоляването на институционалното мислене в системата за закрила и създаването на нови, съвременни възможности за подкрепа на всяко дете и семейство в общността. Затова мисията на Коалицията е да следи за устойчивото развитие на процеса на деинституционализация в България. Коалицията работи за това нуждаещите се семейства да получат адекватна подкрепа и всяко дете да има възможността да расте и да се развива в подходящата за него семейна среда.

С напредването на реформата фокусът на застъпническите усилия на Коалицията постепенно се измества от активни действия в подкрепа на закриването на специализираните институции и развиването на различни форми на алтернативна грижа, социални и консултативни услуги за деца в риск и техните семейства към превенцията на раздялата на деца и родители.

В полето на превенцията Коалицията работи за:

- Повишаване ефективността и качеството на съществуващите консултативни и подкрепящи услуги
- Подобряване на междуинституционалното взаимодействие за подкрепа на семейства.
- Въвеждане на ясен и точен механизъм за включване на децата в процесите на вземане на решения и др.

Коалицията е разпозната от законодателната и изпълнителната власт като ключов партньор и участва в създаването, мониторирането и изпълнението на политиките в подкрепа на детското благосъстояние.

Това изследване е част от дългосрочните усилия на Коалиция „Детство 2025“ за поставяне във фокуса на внимание и приоритетите в националните и местни социални, образователни и психично-здравни политики на темата за раздялата между деца и техните семейства като сериозен риск за тяхното развитие. Основен акцент в застъпническите инициативи на Коалицията в момента е нуждата от развиване на политики, мерки и практики за ефективна превенция на случаите на раздяла на децата от техните семейства.

Проучването е направено с активното участие на специалистите от алтернативните услуги в общността, ръководени от тези организации. Във валидирането на изводите от анализа са участвали и широк кръг професионалисти от други алтернативните услуги в страната. Алтернативните услуги, участвали в изследването са Центровете за настаняване от семеен тип (ЦНСТ), Центровете за обществена подкрепа (ЦОП), Центровете за социална рехабилитация и интеграция (ЦСРИ), приемните семейства от програмите за приемна грижа (ПГ).

Раздялата на деца от техните семейства е разгледана тук главно през случаите, когато има подаден сигнал към системата за закрила на детето за дете в риск според Закона за закрила на детето (ЗЗД) и са предприети мерки за извеждане на детето от семейството или други действия за работа с детето в риск и семейството и за превенция на раздялата между тях. Като случаи на раздяла са включени и случаите, в които самите родители оставят децата си на грижите на системата.

Методология

В тази част е представена цялостната методология на изследването, която включва целта и задачите, които си поставиха изследователите, членове на Коалиция „Детство 2025“. Представени са организациите, които формираха изследователския екип, изследователската методика и дизайн за събиране и анализ на данните, обхвата на изследването и специфичните групи участници.

1

Цели и задачи на изследването

Целта на изследването е да събере и анализира опита на специалистите, участващи в Коалиция „Детство2025“ по отношение на случаите на раздяла на деца в риск от техните семейства.

Задачите включват шест области на проучване:

- а) да се опише картината на ситуацията, които водят до рискове в семействата и предизвикват намеса на системата за закрила (**Причини за раздялата на дете от семейството**);
- б) да се изследват начините, по които децата и семействата, спрямо които е предприета мярката извеждане на детето от семейството, преживяват раздялата в краткосрочен и дългосрочен план (**Въздействие на раздялата върху детето и семейството**);
- в) да се разгледа критично как системата за закрила на детето идентифицира, оценява, придвижва, приключва и проследява случаите на риск в семействата на децата, когато се налага раздяла (**Раздялата като мярка за закрила**);
- г) да се идентифицират нагласите на всички участници в закрилата на деца в риск по отношение на раздялата и превенцията на раздялата (**Нагласи към раздялата и превенцията ѝ**);
- д) да се проучи на национално ниво какви данни съществуват и от какви допълнителни данни и анализи има нужда във връзка с превенцията и услугите за деца и юноши, разделени от родителите си и ползващи услугите на системата за закрила на детето (**Публични данни за работа на системата за закрила на детето**);
- е) да се формулират препоръки на базата на анализа за промени на всички нива на управление на рисковете за деца и превенция на раздялата им от техните семейства (**Препоръки**).

2

Методика

Настоящото изследване следва методиката на описателния тип изследвания, тъй като цели през опита на специалистите от социалните услуги в общността и по-специално тези, членове на организации от Коалиция „Детство 2025“, да очертае картината на ситуацията на деца в риск, които са изведени от семействата или са били изоставени от семействата си и попадат в системата за закрила на детето.

Обхват

В изследването участват 7 организации от Коалицията:

- „Надежда и домове за деца“ - клон България;
- Ноу-хау център за алтернативни грижи за деца, Нов български университет;
- Сдружение „Еквилибриум“ - гр. Русе;
- Сдружение „SOS Детски селища България“;
- Фондация „За нашите деца“;
- Фондация „Лале“;
- Фондация „Международна социална служба – България“.

Като респонденти в проучването са участвали ръководители на организациите и социални услуги в общността (ЦОП, ЦНСТ, ЦСРИ, Приемна грижа), както и специалисти (социални работници и психолози), практикуващи директна работа със случаи на деца в риск и с техните семейства от същите услуги.

Достъпът до опита на работещите по случаите специалисти става през организациите. Организациите се включват на доброволен принцип в изследването и стават съ-изследователи по темата. Те формират локални екипи, които събират необходимите данни от специалистите в услугите и ги обобщават за целите на анализа.

Данните от изследването обхващат период от 5 годни от 2019 до 2023 година.

Изследването е проведено в периода ноември 2023г. – ноември 2024г.

3

Методи за събиране и анализ на данните

В началото на изследователския процес екипът от изследователи изготви инструменти за събиране на данни по шестте области на изследването. Бяха изготвени първоначално Писмен въпросник тип анкета, който да обхване по-голям брой респонденти. Данните от анкетата бяха обработени статистически и анализът на резултатите от тях беше представен на фокусни групи с отделни представители на специалистите от същите организации за последващо валидиране на данните и допълнително събиране на данни по дискуссионни въпроси от анкетното проучване.

Заедно с това локалните изследователи от всяка организация направиха преглед на досиетата по случаите на деца в риск и писмен анализ на находките от тези случаи по въпросите от анкетата. Проучването на опита в работата по случаи на раздяла на деца от техните семейства на организациите членове на Коалицията включва също преглед на доклади от дейности, застъпнически материали и кампании, успешни оценени практики и др. п., отнасящи се до темата на изследването.

Аналитичните доклади от анкетите, проучването на случаите и фокусните групи по места бяха обобщени от всяка от участващите организации и събрани в цялостен изследователски анализ. Този обобщен анализ беше предложен на всички членове на Коалицията за обсъждане на двудневна работа среща.

Следващ етап на разширяване на данните и валидирането им се случи чрез реализирането на 6 еднодневни фокусни групи с участници от алтернативните услуги в общността, работещи по случаи на деца, разделени или в риск от раздяла с родителите им в цялата страна. На фокусните групи бяха представени резултатите от изследването и събрани данни за позициите на участниците по същите теми. Техните мнения и предложения също са интегрирани в тази финална версия на изследването.

В резултат от описаната методика на проучването бяха анализирани данни от работата по общо над 1500 случаи на превенция на раздялата на деца от техните семейства, случаи на деца, настанени в резидентна грижа и случаи на реинтеграция за периода 2019-2023гг..

В анкетното проучване са участвали 52 лица от услугите на организациите от Коалицията. Допълнително с част от тях и с други служители на социалните услуги от същите организации са направени фокус-групи така, че броят на участниците надвишава 80 човека.

Проведени са индивидуални интервюта с 16 деца от резидентни услуги за деца без увреждания на възраст от 14 до 18 години и фокусна група с 4 родители и близки на деца в риск.

Данните са събрани от алтернативни услуги от 19 от общо 28 региона в страната.

В проведените 6 фокусни групи за валидиране на резултатите от изследването със специалисти извън представителите на Коалицията от цялата страна са се включили 130 специалисти от алтернативни услуги и ръководители на такива.

**Основни находки и изводи от
изследването**

2.1 Причини за раздялата на дете от семейството

Според данните от изследването раздялата на децата и семействата почти никога не е пряко следствие от възникването или наличието на един фактор, а е резултат от натрупването на множество фактори, които правят средата за отглеждане на децата „високорискова“.

С водещо значение сред факторите е бедността и съпътстващите я обстоятелства, които дефинират положението на много семейства в риск. Бедността най-често се свързва с други значими фактор, за да се стигне до раздяла: напр., бедност и увреждане, бедност и зависимост. Тези други фактори сами по себе си невинаги водят до решение за раздяла, но в комбинация с бедността – най-често водят, затова и тя се разглежда като ключовия фактор.

На второ място се явяват редица причини, свързани с трудни отношения в семейната среда като, конфликти в семейството, включително конфликти с разширеното семейство, което обикновено има огромно влияние върху функционирането на основното семейство, с което работи системата на закрила; заболяване на родителя, особено психично-здравни проблеми и многото и разнообразни форми на зависимости; насилието в семейството и negliжирането на родителската роля. Този вид трудни отношения в семейството в повечето анализирани случаи са тясно свързани с живота в икономическа несигурност и социална изолация.

Трудностите на родителите да се справят с изискванията за подкрепящо и чувствително към потребностите на децата родителство, оценявани най-общо като „нисък родителски капацитет“, не се явяват като достатъчна причина за раздяла, защото подлежат на интервенции по превенция. Когато обаче „**нисък родителски капацитет**“ се комбинира с „**липса на подкрепяща среда**“, това почти винаги води до настаняване на детето в алтернативна грижа.

При насилие над дете, **неглижирането** като негова форма е най-често срещаната причина за раздяла. То най-често е резултат на „нисък родителски капацитет“ или „липса на родителски умения“ (две понятия, които постоянно присъстват в социалните доклади). То се свързва, от една страна, с неосигуряването на детето на безопасност, сигурност, здравни грижи, образование, а от друга страна – с дефицити в меките родителски умения, сензитивност към детските нужди и развитие, стимулиране, емоционална топлина.

Психичноздравните проблеми при родителите, вкл. зависимостите (алкохол, наркотици, хазарт) са един от най-често срещаните фактори за раздяла. Особено когато са съпътствани от домашно насилие и неглижиране на грижата за детето. При наличие на възрастен с такива проблеми се смята, че е най-добре за детето то да бъде изведено от семейството и дома. Психично-здравните проблеми и зависимостите при самите деца също са значим фактор за раздяла. За този фактор огромно значение има липсата на специализирани услуги за психично здраве и работа с различните видове зависимости на родителите, които са и фактори на широката социална среда. Органите по закрила няма към кого да насочат за експертна работа родители с такива проблеми.

Деца се настаняват в алтернативна грижа и заради **„проблемно поведение“** и при „невъзможност на родителите да се справят с него“. В тези случаи поведението на детето от агресивен, деструктивен тип („тийнейджъри, които са неуправляеми“) и липсата на ресурси около него, най-вече у родителите, води до раздяла.

Сред причините, идващи от широката социална среда, най-голяма въздействие за разделяне на семейството имат **социалната изолация и дискриминация спрямо семейството**.

Тук на второ място е трудността за реализиране на родителите на пазара на труда поради неграмотност и ранно отпадане от училище, а на трето място са културовите особености и разбирания на общността, към която принадлежи семейството.

В 1/5 от посочените мнения на специалистите решение за раздяла идва от самите родители или от техните близки в разширеното семейство. Това е важно да се отбележи с цел създаване на условия за превенция на раздялата по желание на семейството.

Професионалното прегаряне, както и текучество на служители в отделите за закрила на детето и социалните услуги също е фактор за раздяла на децата и семействата, доколкото влияе на вземането на решения.

2.2 Въздействие на раздялата върху детето и семейството

Деца и родителите преживяват раздялата при извеждането травматично и най-често не я разпознават като форма на подкрепа, а по-скоро като санкция.

Около 1/3 от децата не могат да формулират причината за раздялата и си „доизмислят“ история.

По отношение на децата специалистите си дават сметка за негативните последици от раздялата им от семейството и сочат главно емоционални и някои здравни последици в краткосрочен план. В дългосрочен план за децата, които са живели в много тежки социално-икономически условия и с липса на достатъчно добра родителска грижа те обаче сочат и редица положителни последици от преместването в алтернативна грижа главно като добро качество на материалната страна на грижата за тях, но също и развиване на навици и социализиране сред връстниците и обществото. Негативните последици в дългосрочен план намаляват там, където алтернативната грижа се стреми да поддържа жива и позитивна връзката между детето и неговите родители.

По отношение на родителите специалистите описват разнообразни реакции на раздялата - от успокоение, към мобилизиране, до обвинение. При всички случаи тези реакции показват, че родителите преживяват раздялата с децата си и специалистите са наясно с този факт.

Прави впечатление **дисциплиниращият възглед на редица специалисти за ефекта на мярката върху родителите** – те да се мобилизират сами и да започнат да действат по-различно спрямо начина си на живот или на отношенията в семейството и с детето. Това е нереалистично очакване и доказателство за това са описаните три типа родители, при два от които мобилизирането не се случва и те остават или пасивни и все по-оттеглени, или стават агресивни и обвиняващи към служителите и системата.

2.3 Раздялата като мярка за закрила

Въпреки че посочените по-горе причини за раздялата се дължат на проблеми със системен характер и изискват координирани, междусекторни усилия за съхраняване на семействата, действията на системата за закрила на детето и специалистите са ориентирани приоритетно към **минимизиране на непосредствените рискове за децата** в отделните индивидуални случаи. Данните от изследването сочат, че раздялата на децата и семействата в България най-често се случва в **кризисни ситуации**.

Някои от специалистите съобщават, че се наблюдават и тенденция от страна на ОЗД дори **при сериозни рискове да задържат извеждането** и да търсят други мерки за преодоляване на рисковете. В такива случаи често възникват различия в позициите на ОЗД и услугите кое е най-доброто решение за детето и семейството.

За това допринасят както комплексността на причините и различията във възможностите на семейството и системата, така също и неяснотите и различията по отношение на подходите и инструментите за оценка на риска, потребностите и родителския капацитет, които се използват в практиката.

Трябва да отбележим, че **услугите в общността прилагат богат набор от инструменти за оценка, методики за работа със семействата и общностите, разнообразни подходи и методи за подкрепа на детето и родителите**.

Това от една страна е много ценен ресурс, който е добре да се изучи и обобщи в цялостни стандарти и единни методики, основани на опита на специалистите от практиката. От друга страна, липсата на такива общи методики води до различия в решенията и понякога конфликти между институции и услуги. Практиката на отделите за закрила на детето, както и неформалните механизми за взаимодействие между отделите и услугите варират до известна степен. Това води до прилагане на различни стратегии за действие при наличие на сходни обстоятелства по случаите на деца и семейства.

На някои места **оценките на ОЗД не са достатъчно подробни и информативни или спестяват важни данни**, докато на други не е така; „често описанията са бегли, много от рисковите фактори са пропуснати или неясно описани“.

По отношение на **участието на другите институции и сектори в подкрепата и работата с раздялата и по превенцията ѝ** повечето специалисти са категорични, че те рядко и недостатъчно участват, намесват се само в критични случаи и работата между институциите е некоординирана.

Друг сериозен проблем, който изследването идентифицира, е **начинът, по който се комуникира раздялата както с децата, така и с родителите**. Около 1/3 от децата не могат да формулират причината за раздялата и си „доизмислят“ история. Родителите или не приемат, че даден проблем може да е причина за раздяла, или смятат, че понеже и без това не се справят с житейските си проблеми, заслужават децата им да бъдат на по-добро място. Това показва, че нито с децата, нито с родителите е работено по истинските причини. Това пречи раздялата да се мисли като форма на подкрепа за семейства в криза, а също и катализира нежеланите реакции и увеличава негативните ефекти от мярката.

2.4 Нагласи към раздялата и превенцията

Съществуват редица негативни и проблематични нагласи и допускания за положението на родителите, които живеят в бедност и маргинализация, нереалистични очаквания за техните възможности да се справят сами с комплексни и тежки личностни, семейни и социални проблеми.

Съществуват редица **негативни и проблематични нагласи и допускания за положението на родителите**, които живеят в бедност и маргинализация, нереалистични очаквания за техните възможности да се справят сами с комплексни и тежки личностни, семейни и социални проблеми. Дори през специалистите излиза мнението на родителите за дискриминативни практики спрямо тях и децата.

Наблюдава се и **подценяване на ролята на общността** в работата с деца в риск и техните семейства. Отчитат се само семейството и роднинските връзки, а ранните бракове и ранната бременност не се проблематизират достатъчно като явление.

При ранните бракове в някои случаи се смята, че ако момичето се е съгласило, няма насилие и нито тя, нито бебето са жертва и следва да са обект на закрила. Има доста полярни мнения и в услугите, и в ОЗД дали тези случаи трябва да са случаи на превенция. Ранните бракове в някои общности са носители на социален статус за жената, поради стеснената

й социална и икономическа роля в семейството. Такова налагане за начин на живот не се проблематизира.

По отношение на мярката за извеждане от семейството професионалистите са разделени като част от тях смятат, че мярката трябва да се прилага наистина като крайна мярка при изчерпване на всички други възможности, докато други виждат положителните страни от прилагането ѝ.

По отношение на **правата на децата и родителите**, специалистите познават в голяма степен правата на децата и родителите и само малка част от тях смятат, че те защитават само правата на детето и няма нужда да се мисли за правата на родителите.

Според специалистите **като цяло няма нагласа да се работи много по превенция на раздялата** и тя се свежда главно до намаляване на следващи рискове за детето, но не и по отношение на раздялата. Това води до серия от истории на реинтеграция и следващи извеждания и прехвърляне на деца от едни в други алтернативни услуги многократно.

Все пак трябва да кажем, че **услугите сочат добри практики за превенция от своя опит**, които могат да станат основа за по-задълбочено обобщаване и развиване на опита на цялата система в работа по превенция на раздялата.

Сред **факторите, които биха увеличили възможностите за успешна превенция** специалистите сочат на първо място работата с родителите, а след това междусекторното

сътрудничество и включването на самите родители във вземането на решения и планирането на стъпки за промяна.

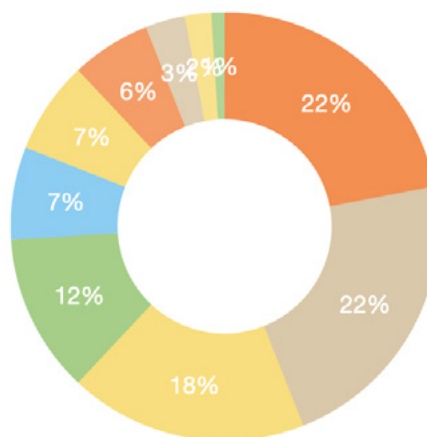
Сред **барьерите за реализиране на превенцията** те определят като съществени тези, идващи от семейството – мотивация и възможности за промяна, както и тези, идващи от системата за закрила – недобрата координация между ОЗД и услугите; липсата на време за подкрепа на семейството; силните дискриминационни нагласи към родителите и детето.

Липсата на нагласа да се работи по превенция води до серия от реинтеграции и многократно прехвърляне на деца от едни услуги в други.

2.5 Причини за раздялата на дете от семейството

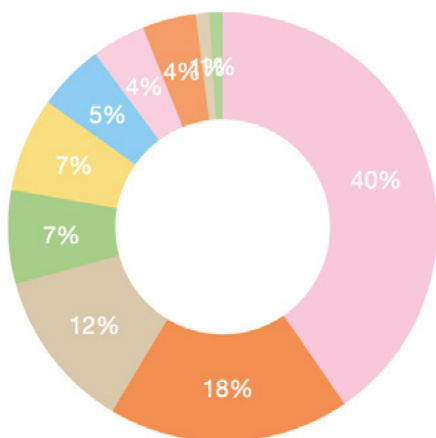
И според специалистите, и според родителите и близките, най-честа причина за раздялата е „бедността и безработицата“.

Основните причини в семейната среда, които водят до раздяла на децата и техните семейства според специалистите включват следните фактори, представени в процентно съотношение според отговорите на участниците:

Причини в семейната среда, които водят до раздяла на децата и техните семейства според специалистите	
Бедност и безработица	22%
Заболяване или увреждане на родител	22%
Нисък социално-икономически и образователен статус на родителите	18%
Конфликти/ криза в семейството, вкл. разширеното	12%
Трайно отсъствие на родителите в живота на детето	7%
Липса на подкрепа от другия родител или от разширения семеен кръг	7%
Нежелани или непланирани раждания	6%
Неграмотност, необразованост на родителите, социална изолация	3%
Неподходящ родителски модел или липса на такъв	2%
Злоупотреба с децата	1%

Специалистите очертават и преобладаващите мнения на лицата от семейния кръг (децата, родителите и роднините) за причините за раздялата. Според специалистите родители и близки смятат, че причините са:

Причини в семейната среда, които водят до раздяла на децата и техните семейства според родители и близки	
Бедност и безработица	40%
Несправяне с грижите за децата	18%
Конфликти между родителите, влошени семейни взаимоотношения	12%
Насилие в семейството	7%
Майката/родителите нямат подкрепяща среда	7%
Недостатъчна /липса на помощ от страна на държавата	5%
Трудно поведение на детето, с което родителите не могат да се справят	4%
Родителите отсъстват (в чужбина), а децата са оставени на близки/роднини	4%
Здравословни проблеми при родителите (главно психични разстройства и зависимости) или при децата	1%
Нежелано дете	1%
Биологичен баща на детето не е партньорът/съпругът	1%

От горните отговори личи, че както специалистите, така и родителите и близките открояват сравнително еднакъв брой причини - съответно 10 и 11. При ранкирането и за двете групи най-честа причина за раздялата е „Бедността и безработицата“. Останалите причини в по-голяма степен съвпадат. Различията са по отношение на следните причини: Специалистите са посочили още „Необразоваността и социалната изолация на родителите“; „Предаването на дисфункционални родителски модели през поколенията“ и „Злоупотребата с деца“. В същото време специалистите са отбелязали, че родители и близки смятат „Липса на помощ от държавата“; „Трудно поведение на детето“; „Биологичният баща не е партньор“ също като важни за разделянето на детето от семейството му. Тези причини не присъстват в обясненията на специалистите.

Малка част от изследваните лица в своите отговори са разграничили мненията на родителите, децата, родствениците и съседите. Повечето са ги представяли общо.

Важно е да бъде отбелязано, че специалистите често добавят в отговорите си на въпроса за това как родителите и близките виждат факторите, които водят до раздяла с децата, че в повечето случаи родителите, близките им и хората около тях изобщо не виждат причина за извеждане на децата или не осъзнават каква е причината.

В отговор на въпросите, които предполагат по-детайлни описания за различните интерпретации на това как в течение на времето се стига до раздяла на децата и семействата, специалистите открояват някои различия в мненията на отделните групи за причините за раздялата. Според тях:

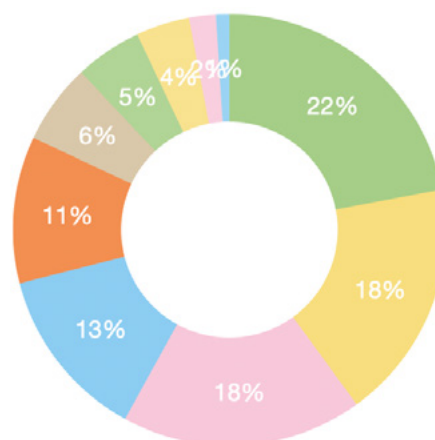
Родителите са склонни да обвиняват другия родител, децата си или институциите (държавата, социалните,

здравни или образователни). Често обвинението за разпада на семейството се стоварва върху специалистите от ОЗД или от услугите.

Децата обвиняват по-скоро себе си, че не са достатъчно добри, или институциите, и са лоялни към своите родители - обичайно не искат да се разделят с тях, независимо в какви условия и какъв вид грижа им се предоставя.

Близките или съседите най-често нямат реален поглед върху ситуацията довели до извеждане и коментират случая субективно, но обикновено виждат причините в родителското поведение и в техните характерови особености - не се грижат добре за децата, бедни са, насилие в семейството, лоши битови условия, използват децата за просия, липса на финанси, постоянни кавги, не хранят децата, оставят бебета и малките деца сами. При обсъждане на случая с тях се вижда, че те основно са фокусирани върху финансовата подкрепа: „ако на семейството се дават пари, те ще си гледат децата“.

По отношение на причините от широката социална среда, които дестабилизируют семействата и увеличават рисковете от раздяла, работещите директно с децата и семействата, сочат следните причини:

Причини, идващи от широката социална среда, които дестабилизируют семействата и увеличават рисковете от раздяла на деца и родители	
Липса на подкрепа от общността, обществото, социална изолация и дискриминация	22%
Неграмотност и ранно отпадането от образователната система, което води до трудности в реализирането на пазара на труда	18%
Сегрегация/дискриминация и предубеденост от страна на институции	18%
Културно-етническите особености и с разбиранията на общността, откъдето са семействата, с техните ценности, морал, обичаи и традиции	13%
Рисково поведение на родителите	11%
Взаимоотношенията в разширеното семейство и неуредено административно семейно положение	6%
Липса на практики по превенция и подкрепа в здравната система	5%
Социално-икономическите условия в страната	4%
Факторът "чужбина" – родителите заминават	2%
Разминаване в преценките за риск на ОЗД и услугите	1%

2.6 Водещи причини за вземане на решение за раздялата на деца от семействата

При **сравняване на становищата**, направени при първоначалната оценка на случая от ОЗД, на базата на които се случва раздялата на децата и семействата, и последващите оценки от услугите в общността за причините за раздялата съществуват известни различия. 62% от участниците смятат, че двете становища за причините, които допринасят за решението децата да бъдат настанени в алтернативна грижа не се различават. 37% от тях говорят за известни различия като две от лицата посочват наличието на такива разлики в докладите на ОЗД, които не са потърсили или не разполагат с официална информация за семейната ситуация и членовете на семейството и не вписват в документите важни обстоятелства, довели до раздялата на децата. Други участници отбелязват, че понякога в процеса на работа заявената проблематика се различава от проявената и че в много от случаите не се описва в достатъчна степен тежестта на факторите, налагащи да се предприемат действия.

Мненията на респондентите са разделени по въпроса за отчитането от системата на закрила на причините, идващи от широката социална среда. По-голяма част от тях отбелязват, че **факторите на широката социална среда** се изследват, анализират и вземат предвид в социалните доклади и другите документи, но част от респондентите смятат, че те се negliжират или описват повърхностно.

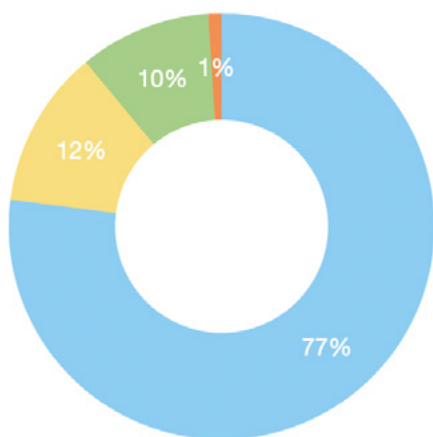
- Задължително се описва всичко в докладите и се обсъжда всеки случай. (47%)
- В повечето случаи се отразяват повърхностно - отразяват се симптомите (отчита се фактическото състояние), а не причините. (37%)
- Зависи от компетенцията на конкретния социален работник. (7%)
- Вземат се под внимание, но се вписват като нужда от подкрепа на родителите в тази насока – консултиране, съдействие, подкрепа и т.н. (7%)
- Липсва подготовка на социалните работници от ОЗД за изготвянето на адекватна оценка по случаите. (2%)

Според специалистите най-често решението за раздяла на децата и семействата се взема по следните конкретни причини:

- Пълно negliжиране на потребностите на децата. (13%)
- Родителите изоставят / отказват се по собствено желание от децата си поради различни причини. (12%)
- Бедност и безработица. (11%)
- Непосредствен риск за здравето и живота на детето. (11%)
- Лоши битови условия. (11%)
- Здравословни проблеми на родителите, особено психическо заболяване и зависимост от ПАВ. (8%)
- Криза в семейството или проблемни семейни взаимоотношения. (7%)
- Насилие над детето. (6%)
- Дете със здравословен проблем или увреждане. (6%)
- Близките не искат детето и настояват майката да го остави за отглеждане. (5%)
- Нежелано дете. (4%)
- Непълнолетни майки без подкрепа от семейството и от втори съпруг. (4%)
- Незаконно преминаване на границите и обявяване за издирване на детето от другия родител. (2%)

Важен коментар е направен от един от участниците, на който е добре да се обърне внимание: „В последните години деца и семейства се разделят единствено по желание на родителите – ОЗД отказва да извежда деца въпреки установените рискове за живота и здравето им“.

По въпроса кой най-често стои в основата на решението за настаняване на децата извън семействата респондентите са почти единодушни в своите мнения:

Кой най-често стои в основата на решението за настаняване на децата извън семействата?	
Органите по закрила на детето	77%
Родителите	12%
Членовете на разширеното семейство или други близки	10%
Децата	1%

На въпроса какво децата виждат като причина за настаняването им извън семейството специалистите от услугите отговарят, че част от децата не разбират случващото се и/или трудно го вербализират и затова не могат да посочат причините. Тези, които имат разбиране, дават различни типове обяснения в зависимост от възрастта си (степената на когнитивно и емоционално-психологическо развитие). По-малките са склонни да се самоупрекват и имат чувство за вина. По-големите имат по-добро разбиране за ситуацията. В някои случаи дават обяснения, които са чули от родителите си или други възрастни.

Специалистите смятат, че според децата причините за извеждане са следните:

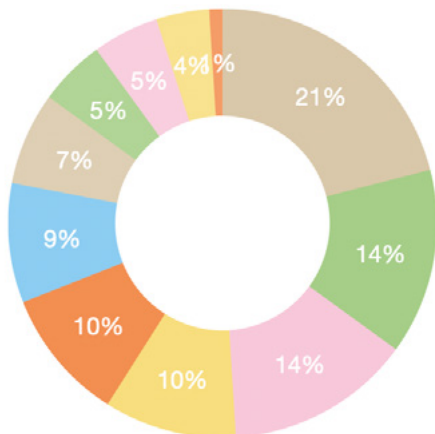
- Децата нямат обяснение за причините за извеждането им. (33%)

- Децата се себеобвиняват. (18%)
- Финансови проблеми и безработица на родителите пречат да се грижат за тях. (14%)
- Необичани са, нежелани и отхвърлени от родителите си. (12%)
- Насилие и употреба на ПАВ (най-често бащата). (10%)
- Родителите им не могат да полагат добри грижи за тях. (8%)
- Институциите или хората, които са подали сигнал са виновни. (4%)
- Прави се за тяхно добро и родителите им не искат да ги оставят, но така се налага. (1%)

Според 1/3 от респондентите децата не са наясно и не намират причина, не разбират защо са отделени от семействата си. Тази тревожна констатация показва, че е нужна сериозна работа с децата по развиване на адекватно за възрастта и състоянието им обяснение за случващото се.

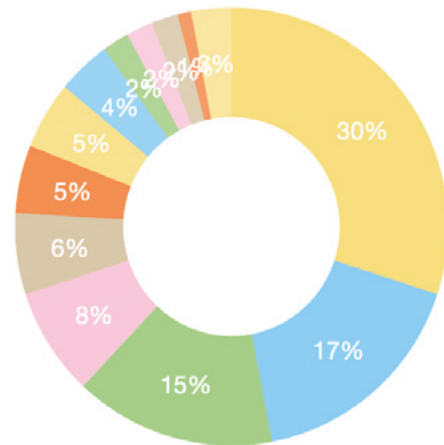
1/3 от децата не знаят защо са отделени от родителите си

Специалистите смятат, че родителите имат следните обяснения за причината за извеждане на детето от семейството им:

Специалистите смятат, че родителите имат следните обяснения за причините за раздяла на детето им от семейството	
Бедност и безработица	21%
Органът по закрила или подалият сигнала ги е нарочил и ги наказва	14%
Нямат възможност да си гледат децата	14%
Не осъзнават причините, омаловажават рисковете	10%
Липса на жилище или лоши жилищни условия	10%
Родителите осъзнават своите проблемни зони и смятат, че така ще е по-добре за децата им	9%
Смятат, че са се провалили	7%
Обвинения и очаквания към държавата	5%
Трудности с отглеждането и с поведението на детето	5%
Вината е в другия родител или новия партньор	4%
Детето е със заболяване или тежко увреждане	1%

Причините, които най-често се вписват в социалните доклади от ОЗД, за да се предприеме мярка по закрила за настаняване извън семейството според работещите в социалните услуги са следните:

Причини, които обикновено се вписват в социалните доклади, за да се предприеме мярка по закрила	
Когато животът и здравето на детето са в риск	30%
Неадекватни грижи	17%
Нисък родителски капацитет	15%
Липса на жилище, лоши битови условия	8%
По желание на родителите / декларация, за временна раздяла поради лични причини	6%
Липса на финансови средства	5%
Данни за насилие върху детето в семейна среда	5%
Липса на подкрепяща среда	4%
Изоставени и самоотглеждащи се деца	2%
Тежко заболяване на детето	2%
Ново семейство на единия родител	2%
Неосигурени медицински грижи	1%
Отказ от извеждане - Не вярват на преценката на социалните услуги, дори с риск да настъпят фатални последици за детето	3%

Около 1/3 от участниците посочват, че при вземането на решение за настаняване на деца в алтернативна грижа става дума за непосредствен риск за живот и здравето на децата, но в социалните доклади по случаите, с които се аргументира настаняването, не се посочва по-конкретно характерът на този риск. Това поставя въпроса: доколко се изследват задълбочено причините и доколко след това ОЗД планира мерки и дейности, освен извеждането, за преодоляване на тези причини.

2.7 Въздействие на раздялата върху детето и семейството

Как се отразява раздялата на детето?

Като се позовават на опита си, участниците в анкетата описват как раздялата се отразява на детето в краткосрочен и дългосрочен план (физически, емоционално, образователно; на отношенията му с близки и с връстници).

Част от респондентите не са разделили последиците на краткосрочни и дългосрочни, но като цяло в краткосрочен план те са изцяло негативни, докато в дългосрочен план се очертават два сценария. В зависимост от индивидуалния личностен ресурс на детето и от факторите на средата, ходът на неговото развитие може да бъде различен – позитивно развитие, водещо до изграждане на емоционално устойчиви личности, способни да създават качествени връзки с околните, и негативно развитие, водещо до деградация на личността.

Специалистите, отговорили на анкетата, си дават сметка за негативните последици от раздялата между детето и семейството му. Те изброяват в по-голяма степен емоционалните последици за детето от претърпяната загуба и начина, по който това се отразява на поведението им и адаптацията им към околните и средата. В тези изказвания е описан процесът на емоционално оттегляне на детето от връзката му с родителите поради раздялата и липсата на поддържане на отношенията с тях по време на тази раздяла, както и генерализирането на недоверието в посока на всички околни – възрастни и деца.

Краткосрочни и дългосрочни последици от раздялата

В краткосрочен план те описват главно негативните последици върху емоционалното състояние на детето под формата на шок, разстроеност, отхвърляне, плач, търсене на родителите, гняв, тъга, агресия и провокативно поведение, вина, обвиняване на специалистите или родителите, загуба на доверие във възрастните. Отбелязани са и здравословни проблеми като разболяване, отслабване, проблеми със съня и храненето.

Дългосрочните последици в посока позитивно развитие според специалистите са:

- За жертвите на насилие, при добра алтернативна семейна среда, е много вероятно да преодолеят травмата от раздялата и да се справят чудесно в новата среда.
- Свикват и се развиват много добре; успокояват се и приемат ситуацията, въпреки че тъгуват за родителите си.
- От здравна гледна точка: развиват физическите си умения, подобряват се хигиенните им навици, проговарят; регулярно се задоволяват здравните му потребности.
- От социална гледна точка: създават приятелства, започват да постигат успехи в детската градина и училище, редовно посещават учебни занятия, спазват установените правила; взаимодействат нормално с връстниците си; придобиване на социални умения.
- В емоционално отношение: емоционално по-стабилни, спокойни.

Негативните развития са:

- **Здравни проблеми:** развиване на психиатрична симптоматика, обучителни нарушения.
- **Емоционални и поведенчески проблеми:** проблемно поведение, проблеми в училище; отчуждаване и

разстроена привързаност; проблеми с изграждането на идентичността; дори детето да се адаптира към промяната, травматичното събитие от раздялата остава на несъзнавано ниво; емоционална нестабилност; липса на емоционално развитие, чувство за вина; агресивност към връстниците си; агресия към околните; автоагресия.

- Социални неблагоприятия: проблеми в социализацията, успехът им в училище пада; отношенията с връстниците им трудно се изграждат и са непълноценни, тъй като децата търсят взаимоотношения с деца, които приличат на тях.
- Важна последица за взаимоотношенията с родителите: деца страдат от раздялата и имат очаквания родителите им да ги вземат скоро отново у дома.

Специалистите описват преживяванията и реакциите на децата при раздяла по следния начин:

Децата страдат

- Много плачат и трудно се успокояват; чувстват притеснение, мъка.
- Ядосани са, изпитват силен страх и гняв.
- Преминават от затваряне в себе си до бунтарско поведение, особено при по-големите.
- Някои деца се затварят и не споделят.
- Изпитват чувство за вина, пораждащо поведенчески проблеми и агресия.
- Спират да се хранят известно време.

Децата очакват родителите им да предприемат действия за поправяне на ситуацията

- При контактите, питат родителите си кога ще ги вземат у дома и дали са променили нещо – намерили ли са къща, дали пият още, имат ли работа.

- Живеят с надеждата, че родителите им ще "си ги вземат".
- Споделят, че обичат родителите си и искат да живеят с тях.
- Лоялни са към родителите си.
- Чувстват се предадени от тях.
- Част от децата обвиняват себе си, родителите си или институциите за случилото се: „Аз съм виновен“, „Бил съм лош/а...“, „Не слушах...“.
- Някои изпитват омраза към родителите си – „Мразя ги“, „Защо не ми се обаждат“, „Защо ме изоставиха“.
- Обвиняват или отхвърлят институциите – „Не искам да живея тук“, „Тук съм за малко“, „Скоро ще дойдат да ме вземат“.

Някои от децата харесват мястото, където са настанени, поради чувството на сигурност, което им дава – „Тук ми е по-добре“.

Според описанието децата преживяват бурно събитието на раздяла с техните родители и са завладени от силни и крайни по своя характер чувства на страдание. Част от реакциите на децата са свързани с очакване родителите им да разрешат ситуацията и да си ги върнат вкъщи. В редица случаи децата търсят вина в себе си, в родителите си или в институциите. Понякога чувството на сигурност и спокойствие кара децата да приемат мястото по положителен начин.

2.7 Въздействие на раздялата върху детето и семейството

Как се отразява раздялата на отношенията в семейството?

Родителите страдат

- Родителите страдат, въпреки че понякога на пръв поглед не се забелязва.
- Проявява се в проблемно поведение от останалите деца.
- Конфликти между родителите, отдалечаване или раздяла.
- Взаимни обвинения чия е вината за извеждане на децата.
- Наблюдава се нещо като траур, поведението им е все едно детето е починало.
- Проблеми в цялото разширено семейство; отчуждаване между родителите и другите членове на семейството.
- Алкохолизъм или други зависимости.
- Отключват депресивни състояния други психични проблеми.
- Изнервеност, агресия.

Родителите се мобилизират, „дисциплинират“

Според специалистите извеждането „действа отрезвяващо“ и има дисциплиниращ ефект; родителите се мобилизират и сплотяват, за да се реинтегрира детето; стараят се да спазват регламентираният контакт и поставените задачи; в по-честия случай родителите се обединяват, за да си върнат децата.

Интересна тук е реториката през идеята за *дисциплинация* ефект на раздялата върху родителите. Действително, когато отношенията и стила на живот са хаотични, объркани и неструктурирани, такова събитие би могло до някъде да предизвика известно временно мобилизиране и структуриране, но при особено дисфункционални семейства с подобен стил на живот се изисква и допълнителна работа с тях, за да се осмисли и изгради устойчива структура на отношенията. Тази дума обаче говори много за главно санкциониращия характер

на мярката спрямо родителите.

Родителите се успокояват

В тази група специалистите описват родители, които изглеждат предварително емоционално оттеглени от родителската си роля:

- Успокояват се, след като е отпаднала отговорността; реагират с облекчение и са почти безразлични към децата си – не предприемат действия за реинтеграция.
- Започват друг начин на живот – намират си работа и се чувстват успели.
- В повечето случаи продължават да живеят по същия начин, по който са свикнали; по-често не се наблюдава промяна в отношенията в семейството, дори се продължава със създаването на нови деца и запазване на ритъма на живот.
- Семейството не говори за случилото се.

Родителите обвиняват

Една четвърта група родителите, които според специалистите не осъзнават причините, довели до раздялата с децата, прехвърлят вината върху държавата и институциите. Обикновено те стават нападателни, проявяват физическа агресия към социалните работници; отчаянието обзема семейството, то търси причините за случилото се у другите.

В обобщение може да се каже, че по отношение на ефектите на раздялата върху семействата и върху родителите по-конкретно се очертават 4 типа реакции на раздялата. В по-голямата си част описаните от специалистите последици за отношенията между членовете на семейството са негативни и тежки. Най-многобройни са изброените поведения и **чувства на страдание** на родителите от загубата на връзката с

детето. Очертани са обаче и такива родители, за които раздялата или действия като **стимул да се мобилизират** и да изпълняват изискванията на системата, за да си върнат децата или обратното, **се чувстват облекчени** и продължават живота си без страдание за детето.

Обвиняващите родители са поставени като четвърта група, защото при тях няма осъзнаване на собствената отговорност за случилото се.

Участниците представят и реакциите на родителите при раздялата с тяхното дете:

Родителите тъгуват, но са пасивни

Тъжни, разстроени, плачат; трудно им е; отчаяни са, съжаляват и изпитват угризения, чувство на вина, че не са добри и отговорни родители, угризения; безсилие, някои изпадат в шок или депресия; животът няма смисъл без тяхното дете.

Родителите действат за връщане на децата си

Желаят да са заедно отново, да полагат грижи за децата си; казват че ще направят всичко възможно, за да си върнат децата; мобилизират се, следват съветите на социалните работници и бележат успехи; смятат, че това е за кратък период.

Родителите протестират

Оспорват раздялата; чувстват се несправедливо наказани; обвиняват институциите, социалните служители; демонстрират открита враждебност и агресивност към социалните служители; не виждат изход, избират си виновен и искат да му отмъстят. Рядко отчитат грешките си и това, което причиняват на децата си; В над 90% от случаи те не се смятат за виновни и не искат да осъзнаят причините, довели до извеждането на децата им; търсят причината някъде другаде; очакват от социалните работници да получават безкрайна финансова подкрепа, без да положат усилия да я заслужат.

Родителите са оттеглени емоционално от детето

Реагират с облекчение; не се опитват да внесат промяна в живота си, с която да създадат условия да отглеждат децата си; смятат, че така ще е по-добре за самото дете; в по-голямата част от случаите, родителите желаят раздялата – детето е товар, който те не могат да носят; често свикват да живеят без децата си бързо и спират да говорят за случилото се.

Както децата, така и родителите изпитват разнообразни чувства на страдание от раздялата и само в определени случаи са описани като облекчени от това събитие. Реакциите им са също разнообразни – от пасивно страдание до активно действие за връщане на детето или агресия към системата на закрила. Първият тип родители изглеждат безпомощни сами да се справят, себеобвиняват се и страдат и имат нужда от външна подкрепа. Вторият тип родители се активни и предприемат действия за връщане на детето си. Третият тип са също така безпомощни да решат сами проблема, но действат чрез агресивно обвинение към околните. Те също се нуждаят от подкрепа, но работата с тях е по-предизвикателна, защото не поемат отговорност и готовност за сътрудничество и промяна. Четвъртият тип са оттеглените от отношенията с детето родители, които са важна и недобре изучена група, с която специалистите работят.

Интересно е да се отбележи, че специалистите в анкетите говорят общо за родителите и не се открояват почти никъде ролята на майката и бащата поотделно, като имащи различни гледни точки. Един въпрос, който поставя това наблюдение е, доколко се изследват позициите на отделния родител и на ключови членове на разширеното семейство и се работи с различните им позиции. Какво се случва, когато има такива различия и как това променя отношението към раздялата и тяхната роля за преодоляването или предотвратяването ѝ?

4

Раздялата като мярка за закрила

В тази част са разгледани ефектите върху децата и родителите от предприетите мертки за закрила. Отбелязани са позициите на специалистите по отношение на оценката на риска и родителския капацитет, подготовката за раздяла и взаимодействието със семейството.

4.1 Ефекти върху децата и родителите от мерките по закрила

Общото в мненията е, че тази мярка защитава редица права на детето, които не са реализирани и гарантирани в биологичното семейство. Децата получават грижи и отношение, от които са били лишени.

Положителни ефекти от мерките за децата

Специалистите открояват някои позитивни ефекти от настаняването на децата извън семействата. Очаквано, те са почти изцяло по отношение на децата. Изброяват се следните права на децата, защитени от мерките за закрила чрез извеждане на детето от семейството:

- Сигурна и безопасна среда, близка до семейната, която гарантира живота и здравето им.
- Посрещат се базисните им потребности.
- Здравна грижа.
- Развитието на техния потенциал.
- Правото на семейство.
- Правото на равен достъп до образование.
- Правото на достоен живот.
- Получават шанс за социална интеграция.

Позитивни ефекти от мерките за родителите

Основна позиция сред част от специалистите е, че по правило мерките нямат за цел да защитават правата на родителите, а на детето. Така изглежда, че родителите и техните права не са фокус и грижа на специалистите при вземането на решение. Правата на родителите и правата на децата и как да се осъществява баланс между тях е голяма тема и заслужава специално да бъде изучена и обсъждана публично. Още повече, че по различни поводи, главно за предприемане на промени в законодателство и политики, аргументът на родителските права често е използван, включително и за политически манипулации.

Все пак мерките за закрила имат известен позитивен ефект върху родителите. Главно тук е видян мобилизиращият и дисциплиниращ ефект, който обаче, веднага ще отбележим, действа единствено при родители с добър модел на привързаност, които са мотивирани и имат вътрешния капацитет да се себеорганизируют.

Според участниците налагането на мерки за закрила има някои позитивни ефекти върху родителите:

- Подобряват битовите и икономически условия за живот на детето.
- Повишават разбирането си за родителската роля и отговорности.
- Раздялата дава време и възможност да помислят за себе си, да търсят активно помощ и преодолеят трудностите.
- Родителите с нисък родителски капацитет „се освобождават от ангажимент“, който не са в състояние да изпълнят качествено.
- „Преоткриват“ децата си.

В точка 4 от отговорите не е много ясно за кого е позитивен този ефект от мярката. Сякаш се смята, че родителите, които са пасивни и за които е тежко да гледат децата си, извеждането е облекчение, но от гледна точка на детското развитие и успешното функциониране на семейството този ефект на привидно освобождаване от ангажимент не е позитивно за никоя от страните, както и за обществото като цяло. **Този тип родители имат нужда от специална подкрепа от подготвени специалисти и от комплексни политики за подкрепа и превенция на изоставянето.**

Два са основните ефекти от мерките за този тип родители – те подобряват средата около децата за по-качествен живот и развиват родителските си умения и разбирането си за потребностите на детето. Тези два ефекта са свързани с детето, но има един трети, който е свързан със самите родители като личности и тяхното лично развитие и себеосъзнаване. В един от отговорите в анкетата е отбелязан и важен ефект от смяната на средата на детето и възможността за негови развития в положителна посока. Тогава родителите виждат тези позитивни промени и ги отбелязват.

Отрицателни ефекти от мерките за закрила върху децата

Правата и потребностите на децата, които остават незащитени през мерките според специалистите са:

- Право на семейство и връзка с родителите.
- Право на идентичност.
- Прекъсване на връзките на детето с неговата общност.
- Потребността от сигурност и предвидимост.
- Правото на избор, право да изрази собствено мнение.
- Не се нарушават правата.

Много важен извод от мненията на специалистите е, че се нарушава връзката с родителите и семейството като цяло. Накърнени са също идентичността на детето, връзката му с неговата общност, преживяването за предвидимост, избор и мнение.

Отрицателни ефекти от мерките за родителите

Правата и потребностите на родителите, които остават незащитени през мерките според специалистите са:

- Правото да бъдат родители, да отглеждат и възпитават децата си в семейна среда.
- Да виждат децата си и да получават информация за развитието им.
- Нарушава се емоционалната връзка родител – дете.
- Родителите остават социално изолирани и продължават да живеят в маргинализирани общности.
- Рискът за здравето и живота на родителите се увеличава.
- Правото да получат адекватна подкрепа, свързана с цялостната интеграция на родителите в обществения живот.
- Не се нарушават правата на родителите, няма отрицателни аспекти.

Според преобладаващата част от специалистите се нарушава правото да са родители, да се виждат и да получават информация за децата си и това нарушава емоционалната връзка помежду им. Специалистите отчитат факта, че родителите остават изолирани, раздялата им носи рискове за психичното им здраве и те не получават адекватна подкрепа за промяна на своята психологическа и социална ситуация.

4.2 Проследяване и оценка на ефектите от раздялата от системата за закрила

В хода на мярката проследяването и оценката на ефекта от нея, според различните специалисти от услугите, е отговорност заедно и поотделно на следните заинтересовани страни:

- Отдел „Закрила на детето“.
- Доставчиците на социални услуги.
- Всички институции, ангажирани с детето.

Дългосрочно проследяване:

Извън посоченото задължение на ДСП в Наредбата по превенция и реинтеграция, не се проследява в дългосрочен план ефектът от дейностите по превенция.

„В дългосрочен план няма проследяемост; никой не се интересува от дългосрочния ефект.“

Координацията на оценката и проследяването е важна част от работата по мярката според специалистите:

„В системата за закрила няма ефективна координация на всички, които работят или би било добре да бъдат включени в работата по конкретния случай. Размяната само на документи е недостатъчна и неефективна; повечето случаи не се проследява ефектът от раздялата, което би трябвало да е работа на ОЗД; оценките са формални и зависят от компетентността на оценителите, няма ясни критерии за даващите оценки; никой не проследява, липсва системен подход в тази посока.“

От отговорите личи, че основната роля за проследяването е на ОЗД, но съвместно с услугите и другите институции, ангажирани със случая на детето. Става ясно, че проследяване на случая се реализира до закриването на случая и се изследват краткосрочните ефекти от мярката върху детето. Специалистите подчертават нуждата от координирани действия в процеса на оценка и проследяване, които според повечето от тях не се случват или се случват формално през документална размяна. Проследяване на дългосрочните ефекти от раздялата върху децата и семействата не се очаква от институциите, макар тя да позволява по-адекватни мерки за превенция и стратегии за местни политики.

Проследяване на дългосрочните ефекти от раздялата върху децата и семействата не се очаква от институциите, макар тя да позволява по-адекватни мерки за превенция и стратегии за местни политики.

4.3 Интервенции за подкрепа на семейството с цел реинтеграция

Специалистите сочат следните интервенции, които се прилагат в алтернативните услуги в общността за подобряване на условията и подкрепа на родителите, за да се стигне до реинтеграция на детето в семейството:

- Психологическо консултиране и емоционална подкрепа на родителите.
- Информирание и обучение.
- Подкрепа за осъществяване на срещи между деца и родители.
- Директна материална подкрепа.
- Застъпничество и посредничество пред институции.

Като предизвикателство в тази дейност между институциите е изказано мнението, че „рядко се работи съвместно с други институции и услуги в общността с цел превенция на извеждане на детето от семейството, защото няма разбиране за съвместни дейности и роли“.

- Създаване на подкрепяща мрежа около родителите
- Оценка на семейството.

Услугите предприемат разнообразни интервенции за подкрепа на семейството, за преодоляване на причините за раздяла и реинтеграция на детето в семейството. С най-голям дял са психологическата подкрепа, информирането и обучението на родителите с цел улесняване и поддържане на връзката между родителите и детето. На второ място е материалната подкрепа на семейството според конкретните потребности и възможностите за подкрепа. На трето място е застъпничеството и посредничеството пред институции. Важно място в част от услугите е и работата с естественото обкръжение около семейството с цел разширяване на ресурсите за подкрепата му. Двама участници са посочили, че в работата си използват инструменти за оценка на рисковете и силните страни на семейството и на базата на нея и заедно със семейството изготвят план за подкрепата.

Оценката на резултатите от тези интервенции се прави от:

- ОЗД (на базата на получаваната информация от тримесечните доклади до ОЗД за постигнатите резултати от изпълнение на ИПП).
- Доставчиците на социални услуги (прави се по време на срока на социалната услуга).
- Мултидисциплинарни срещи с ОЗД.
- Най-вече през неонатологиите в болниците чрез проследяване на случая във времето.
- ДАЗД.

Доколко успешни са интервенциите при работата с отделните семейства се преценява от една страна от ОЗД, към която се правят докладите за постигнати резултати като орган по закрила и от друга, от самите доставчици на социални услуги през различни структури и процедури на отчетност и контрол на резултатите. Важен форум за проследяване на случая са мултидисциплинарните срещи с ОЗД, на които се обсъжда случаят и напредъкът по него през гледните точки на всички услуги и институции, работещи с детето. Само двама участници са споменали проследяването да се случва през неонатологиите и ДАЗД.

4.4 Позиции на специалистите от услугите по отношение на оценката на родителския капацитет, риска и потребностите

4.4.1 Оценка на родителски капацитет

А. Начини, инструменти и индикатори за оценка на родителския капацитет:

- Наблюдение.
- Среци, разговори, домашни посещения и взаимодействия със семейството.
- Информация, подадена от различните институции и хора, познаващи семейството.
- Стандартизирани тестове и други инструменти за оценка.
- Рамката за оценка на случай, посочена в Правилника за прилагане на ЗЗД. Методика за предоставяне на услугите в ЦОП.
- Рисувателни методи за оценка, проективни методи, арт-терапевтични техники.
- Консултиране.
- Информация от социалния доклад, изготвен от ОЗД.
- Не разполагам с информация/ не съм запозната по какви критерии ОЗД оценяват родителския капацитет.

Един общ и важен извод, който правят двама от участниците в изследването е:

„Всяка социална услуга борави с различен инструментариум за изготвянето на оценка на родителския капацитет. Различна е и компетенцията на служителите и оттам се повишава риска от субективизъм; липсва детайлен анализ на отделните аспекти за наличие на родителски капацитет, както и единна система (точкуване, степенуване на риск), по която да се определи наличен ли е или не такъв.“

Според двама от участниците „в практиката на ОЗД се използват интервюта с родителите, с техни близки, съседи, информация от учебните заведения на децата, органите на МВР, лични лекари и други. Информацията се структурира в социалния доклад и при насочване за ползване на социална услуга, се предоставя с пакета постъпващи документи.“

Б. Нужда от промяна:

Само 7 човека са посочили позиция по отношение на нуждата от промяна:

- Няма тужда от промяна, ако информацията е точна и задълбочена.
- Имат тужда от промяна: „Инструментите на ОЗД са остарели, предполагат работа на принципа "копи - пейст" и много често те точно това и правят; Има тужда от промяна в ОЗД.“

В. Идеи за подобряване:

Чрез подобряване на съществуващите инструменти:

- Да има единна методология/формуляр за оценка на родителски капацитет; да се изисква наличие на стандартизирани методики при оценка на компетенциите на родителите, личностови особености; по методика, която трябва да се актуализира според изискванията на времето и актуалната социална среда в България.
- Оценката на родителския капацитет да бъде за всеки един от родителите.
- ОЗД да не разглежда дефицита на семейството, а да се фокусира в потенциала и силните страни.

Чрез подобряване на процедурите за оценка:

- Оценка на родителски капацитет да се извършва от социални услуги.
- Да има повече посещения в домашна среда и наблюдение на детето сред връстници, в училище. Да се проследят и интеракциите на родителите с останалите членове на семейството.
- Оценяването на родителския капацитет да се осъществява от ключови експерти и психолози.

Анализът на данните тук показва, че услугите използват разнообразни, често изготвени от самите тях на база научни знания и директен опит от практиката, инструменти и подходи за оценка на родителския

капацитет. Това разнообразие е добро, но според специалистите предизвикателството е в това, че няма единен стандарт за това какво се мери и кои са важните аспекти, които трябва да се отчитат. Също така много зависи и от подготовката на специалистите какви заключения ще направят и как ще прилагат инструментите. За някои от услугите важна роля играе и оценката, направена от ОЗД, от която те се възползват.

Според някои участници в анкетата инструментите на ОЗД за оценка на родителски капацитет е нужно да се подобрят, според други, ако инструментите за оценка като цяло работят, няма нужда от такава промяна.

Няма единен стандарт за това какво се мери и кои са важните аспекти, които трябва да се отчитат.

4.4.2 Оценка на риска

А. Начини, инструменти и индикатори за оценка на риска за детето

- „Не съм запозната какви инструменти и индикатори използват ОЗД“.
- „Не мисля, че има разработени инструменти и точно разписани индикатори“.

„Не смятаме, че се прави целенасочена оценка на риска от страна на ОЗД или пък, ако се прави, се базира на някакъв инструмент или методика; Липсва цялостен метод за оценка на риска – няма конкретна методика как да се оцени или да се определи нивото на риска, нито как да се изчисли цялостен резултат от оценката на риска (в точки) и да се направи заключение какво е нивото на риск за детето.“

„ЦОП не следва никаква методика за оценка на риска. Придържаме се към разбирането, че няма универсален риск и всеки риск за детето трябва да се оценява по специфични критерии в зависимост от съответната ситуация; оценка на риска зависи в най-голяма степен от компетентността на специалистите, знанията и уменията им да боравят и анализират факти; всяка социална услуга е разработила своя програма по оценка, тъй като методиките са твърде общи и не отбелязват отделните фактори, нито ги степенуват по тежест. Основно се използват данни за семейната среда, поведение в училище, сред приятели, значими травматични събития, когнитивно развитие, данни от МКБППМН и т.н. Прилагат се тестови методики, изследващи когнитивни процеси, агресия, депресия, личностови особености, психодинамично интервю. В ЦОП оценката на риска се прави на базата на оценката на потребностите (незадоволени потребности), възрастта на детето и отчитане доколко е гарантирана неговата сигурност и безопасност в семейната среда.“

- За ОЗД има "Методика за управление на случай за

- закрила на дете в риск".
- Разнообразни методи като: събиране на информация от лица, институции; срещи, разговори, домашни посещения са начините, чрез които социалните работници осъществяват контакт с детето; провеждат се разговори и с личен лекар, педагози, учители, съсед и всички заинтересовани лица; психологическо консултиране или интервюиране на детето; наблюдение.
- Социален доклад, извършен на базата на пълно проучване и работа с родителите относно възможностите им за отглеждането на децата в семейната среда.
- Свикване на мултидисциплинарни срещи.
- При децата (особено по-малките) се набляга предимно на игрови, занимателни, арт-терапевтични методи.
- Консултиране.

„В КСУДС се използва формуляр за оценка на детските потребности, в който за всяка област от развитието има 2 части – за детето и родителите. В частта за родителските умения има индикатори за осигуряване безопасността на детето. Втората част на този формуляр е „Фактори на семейството и средата“, където също могат да бъдат идентифицирани евентуални рискове за детето.“

„Ние като социална услуга имаме изготвена оценка на риска. „Надежда и домове за децата България“ използва вътрешен инструмент за оценка на риска в 5 области с диференциране на множество рискови и протективни фактори, включваща и количествена цифрова скала.“

Оценката на риска според специалистите включва: Оценяване в 6 области – условия на живот, семейни и социални взаимоотношения, образование, поведение, физическо и психическо здраве, икономика на домакинството. Оценява се в каква степен са задоволени базисните потребности на детето. Оценка на капацитета. Организиране на информацията за здравословното състояние, индивидуално развитие, социална среда, връзки и подкрепа чрез попълване на разработени карти. Нашият инструмент за Активна семейна подкрепа. Той включва всички области на живот (условия на живот,

семейни отношения, поведение, физическо и психично здраве, образование, заетост и домакинство) включва и измерване на промяната за проследяване на случая, както и оценка за развитие на детето.

Б. Имат ли нужда от промяна

Само 7 участника са отговорили на този въпрос.

- Имат нужда от промяна на инструментите на ОЗД. Често ОЗД не съумяват да преценят рисковете за безопасността и здравето на децата, не поставят конкретни изисквания към родителите.

В. Идеи за подобряване

- Изпробвани в практиката инструменти и подходи да се прилагат: Да се използват, тези които използваме ние от „Еквилибриум“ и „Надежда и домове за децата – клон България“.
- Има нужда от единни изисквания - стандартизирани методики за изследване, участие на мултидисциплинарен екип (социален работник, психолог), да се въведе изискване за даване на становище за извеждане на конкретни рискове и препоръки за минимизирането им. Оценката на риска да бъде изготвяна и чрез доставчици на социални услуги в помощ на ОЗД.
- Важно е да се оценява рискът периодично.

И тук различията в практиките и опита са големи. Част от специалистите от услугите не са наясно какви инструменти и подходи за оценка на риска използват техните колеги от ОЗД и другите услуги. В същото време е натрупан вече огромен опит с изпробвани различни инструменти за оценка, който може да бъде събран, проучен, обсъден и да се използва за изграждането на стандартизиран подход за оценка на различните типове рискове.

4.4.3 Оценка на потребностите на детето

А. Начини, инструменти и индикатори за оценка на потребностите на детето

Подходите и инструментите, които специалистите

от алтернативните услуги използват за оценка на потребностите на детето са:

- Посещение на адрес на жилището; наблюдение на семейна среда, на дете, на отношенията родител-дете, родител-родител; наблюдение на процесите в семейството и начините на взаимодействие между неговите членове.
- Психологическа и социална беседа с дете и родители.
- Събиране на информация за семейната история от членовете на семейството.
- Проучване за социалното функциониране чрез разговори и срещи с представителите на местната общност.
- Полуструктурирани въпросници и интервюта; интервюта със семейство, дете, разширен кръг, училище, личен лекар. Оценката се прави въз основа на инструмент, съдържащ индикатори, касаещи основните области на развитие на детето – двигателно развитие /груба и фина моторика/, здравни потребности, образователни и емоционални потребности. Индикаторите трябва да са съобразени с целевата група деца, с които се работи.
- Съпоставяне с възрастта и уменията, които и би следвало да притежава според календарната си възраст.
- Чрез свикване на мултидисциплинарни срещи
- Формуляр Индивидуална оценка на потребностите на дете.
- Социален доклад, съдържащ – грижа за здравето, за образованието, родителско сътрудничество, физическо и психическо здраве.
- Прилагане на проективни методики на детето, сюжетно-ролеви игри.
- Не съм запозната какви инструменти и индикатори използват ОЗД.
- Всяка социална услуга разработва своя методика за анализ на потребностите на детето, тъй като Методиката е твърде обща.
- Организиране на информацията за здравословното състояние, индивидуално развитие, социална среда, връзки и подкрепа чрез попълване на разработени карти.
- ОЗД използват рамката за оценка на случай, посочена в Правилника за прилагане на ЗЗД. В ЦОП се ползва

стандартна рамка за оценка на потребностите на развитието на детето и на родителския капацитет, която е подобна на тази на ОЗД.

- Ние като социална услуга имаме изготвени оценки на детските потребности, основани на детското развитие.
- Към момента няма нужда от такива оценки.

Б. Имат ли нужда от промяна

На този въпрос са отговорили само 2 човека.

- Да, имат нужда от промяна.
- Не смятам, че има нужда от промяна в инструментите. Важно е как професионалистите ги използват.

В. Идеи за тяхното подобряване

- Смятам, че трябва да се излезе извън ортодокса/рутината.
- Има нужда от уеднаквяване на критериите.
- Всеки, изготвящ оценка на потребностите да има възможност да игнорира области от нея, които са неадекватни за случая.
- Пречка да се опишат в достатъчно пълна степен констатирани факти, впечатления по време на оценяването е, че който е изготвил оценката - социален работник, психолог, следва да я даде на оценявания да се запознае с нея.

По отношение на оценката на потребностите на детето в риск подходите са разнообразни и се следват както зададените от Правилника за прилагане на ЗЗД рамки за оценка, така и разработени от самите услуги специфични инструменти. Интересен отговор е дал един от участниците, че няма нужда от такива оценки. От друг отговор става ясно, че не винаги специалистите от услугите са информирани с какви инструменти на оценка на потребностите на детето борави ОЗД, с когото си партнират.

Специалистите не са изразили мнения, освен 2 човека, дали има нужда от промяна в инструментите. Те обаче дават идеи как да се подобрят тези инструменти. Те са свързани с уеднаквяване на критериите, съобразяване на оценката с особеностите на конкретния случай, запознаване на оценявания с оценката, която е направена за него.

4.5 Подготовка на детето в риск и родителите за процеса на раздяла и подходи при осъществяването ѝ

В много случаи ситуацията не се обсъжда, а просто се съобщава, като се информират родителите за процедурата и възможностите.

Специалистите сочат следните подходи за подготовка на децата и родителите за раздялата:

- Консултиране и психологична работа.
- Като сме искрени и поставим всички причини ясно и категорично, както и перспективите/ възможностите/ условията/ сроковете за връщане на децата.
- Разяснява се целта на предприеманата мярка на децата (съобразно развитието им) и на родителите
- Ролеви игри.
- Търси се подходящо приемно семейство.
- В повечето случаи ОЗД осъществява раздялата чрез спешно извеждане; няма време за подготовка, впоследствие се оказва психологическа подкрепа на детето, най-важното е да се запази позитивният образ на родителя; процесът е кратък, не мисля, че е достатъчно отговорно; често раздялата не се обсъжда, тя се съобщава; случва се инцидентно и без подготовка на родителите.
- ОЗД и услугата консултират и подкрепят родителя той да съобщи и обясни за раздялата на детето си в присъствието на специалисти от социалната услуга.
- Услугите не участват в подготовката на деца и биологични семейства за предстояща раздяла, освен ако тя не е свързана с терминални състояния, необходимост от постъпване в болнично заведение за дългосрочно лечение; услугите участват при работа с деца и семейства, след като са изведени от семействата.

Отговорите на участниците на въпроса за предложения за промени в начина на реализиране на подготовката за раздялата са следните:

- *Да се даде достатъчно време на родителите и детето за раздяла.*
- *Винаги да се представя истината на детето (според възрастта му).*
- *Предварителното запознаване на семейството с мярката за закрила, мястото на извеждане на детето, хората, които ще се грижат за него би помогнало за*

сnižаване на напрежението.

- *Детето да бъде включено в процеса, а не изолирано*
- *Да им се позволи на родителите да бъдат гневни и социалните работници да осъзнаят, че това не е насочено лично към тях.*
- *Отношението на служителите от ОЗД към семейството, което трябва да бъде информирано на достъпен, разбираем и добронамерен език за всички причини за предприемане на мярката и възможностите за реинтеграция на детето; проблем е negliжирането от страна на ОЗД на необходимостта деца/родители да бъдат подготвени за раздяла.*
- *Да се ограничат случаите на спешно извеждане, като ОЗД да дава писмени обяснения за причините, които са довели до спешността. Този процес следва да е крайна мярка в работата по случай на дете в риск; извеждане не на всяка цена.*
- *В процеса да бъдат включени обучени служители.*
- *Да се включват активно социални услуги с цел превенция.*
- *По-добро планиране, за да има предварително ясна визия за това в каква посока ще се работи веднага след извеждането на децата.*
- *С участие на подкрепящи специалисти както за родителите, така и за детето с цел минимизиране на отрицателното влияние.*
- *Подготвени лесни инструменти за оценка и протокол, които всеки социален работник да може да прилага; по-малко бумажина.*
- *Повече съгласуваност в действията между различните участници в процеса – ОЗД, доставчици, полиция, други.*
- *Да се прилага индивидуален подход при всеки конкретен случай.*
- *Да бъдат изведени децата по-рано, защото практика показва, че от проточване на времето страдат само децата.*
- *Всичко трябва да се промени.*
- *Нищо не трябва да се променя/ не мога да преценя.*

Отговорите на специалистите за подготовката на детето и семейството за раздялата показват, че в повечето случаи тя се случва по спешност, реализира се от ОЗД, няма време за подготовка, като в много случаи ситуацията не се обсъжда, а просто се съобщава, като се информират родителите за процедурата и възможностите. Съществуват обаче и случаи, в които ОЗД и услугата консултират родителите как да съобщят и обяснят за раздялата на детето в присъствието на специалист от услугата.

Освен подхода с информирането, някои от услугите подготвят семейството чрез психологическо консултиране и интерактивни методи на работа. Поради преобладаващите случаи на извеждане по спешност, услугите се включват за работа с последиците от спешната раздяла след като дете вече е изведено.

Особеностите на протичане на процеса на извеждане на детето в риск от семейството са описани по следния начин:

- Много често е спешно/ бързо/ внезапно, поради риск за живота и здравето на детето.
- След сигнали, най-вече от страна на социалната услуга.

- След като са изчерпани всички възможности за подкрепа в семейната среда.
- Непланирано и без ясна визия за последствията и за следващите стъпки след извеждането - къде да бъдат настанени децата и къде биха се чувствали малко по-спокойни.
- Прави се от социалните работници в ОЗД след подаден сигнал до него; при необходимост се канят представители на МВР, ако се очаква съпротиви от страна на родителите или прояви на агресия.
- В рамките на до няколко дни, с пълна мобилизация на наличните ресурси.
- Обикновено ОЗД има тежката задача за много кратко време да изготви голям набор от документация.
- Най-често, дори и временно се настаняват в институция, обикновено ЦНСТ. По-късно се търси приемно семейство.
- Информират се всички страни по подходящ и щадящ за тях начин.
- След предварително планиране и подготовка на детето.
- В някои случаи действията се координират със социалната услуга, ако това е възможно.
- Доброволно, чрез провеждане на разговори с родителите и децата или прилагане на мярката полицейска закрила.
- ЦОП не участва (или изключително рядко участва) в този процес.
- В някои от случаите, по които ЦОП работи, по време на самото извеждане се включват специалисти, с които децата имат изградена доверителна връзка. Възможно най-щадящо за детето, ако присъстват специалисти от услуга.
- В някои случаи се използват манипулации, за да се намали моментната реакция при детето и родителите, но това противоречи на принципите на социалната работа и отлага реакцията за по-късен етап.
- Някои родители оставят детето в ДСП и заявяват желание то да се отглежда извън семейството, откъдето то бива придружено до мястото на настаняване от социален работник от ОЗД съвместно със специалист от съответната услуга.
- При всеки случай е различно.

Според специалистите се налагат промени в този процес като:

- *Децата и родителите да получават повече информация за случващото се, за предстоящите мерки.*
- *Да се правят опознавателни срещи на детето с приемното семейство или с мястото, където ще бъде настанено чрез снимки, посещение, разговори.*
- *Да има ясни индикатори за оценка на риска, които определят спешността, и единен протокол за цялата страна за действията, които се предприемат от социалните работници от ОЗД при спешни извеждания с оглед защита на правата на детето и родителите и превенция на травматичните преживявания при детето.*
- *Да се работи в насока подкрепа на семейството, преди да се стигне до извеждане на детето, а не след това; социалните работници трябва да имат време да разнищат и да вникнат в случая; да се спазват абсолютно всички стъпки за предотвратяване на раздяла.*
- *Да се промени мисленето и отношенията. Специалистите в сферата да станат малко по-чувствителни към нуждите на децата и разбират отговорността си към съдбата им.*
- *Съгласуване и планиране, особено на визията за това какво трябва да се случи след това с тези деца.*
- *Трябва да се спре извеждането на деца поради финансови проблеми на родителите.*
- *Специалистите от ЦОП би следвало най-малкото да бъдат информирани за предприемането на действия по извеждане на детето, а по възможност да участват в подготовката на децата и родителите.*
- *Повишаване на компетенциите на всички служите на ОЗД и ОЕПГ и СУ.*
- *Да се засили присъствието на полицията.*
- *Не мога да взема отношение; не знам.*
- *Нищо не трябва да се променя.*

Според работещите в социалните услуги извеждането става главно по два начина. Първият е спешното извеждане, което се случва внезапно, без подготовка и план за следваща работа, понякога с участие на

представител на полицията. Тогава в някои случаи се прибегва също и до манипулации, за да се избегне съпротивата на детето и родителите. Ако детето вече е обект на работа в социалната услуга, може да бъде включен и специалистът, който работи там с детето, за да се използва доверителната връзка между тях. Самите специалисти от ОЗД са под натиск за много кратко време да изготвят документация по случая.

Другият начин на извеждане е след предварителен период на работа с детето и семейството, когато има достатъчно време за разговори и подготовка на детето и семейството за извеждането. Тогава елементът на доброволност е по-вероятен.

Трета възможност е по желание на родителите, когато детето е доведено от тях в ДСП и специалистите го настаняват.

Според специалистите обикновено настаняването е първо в ЦНСТ и след това се търси приемно семейство.

Предложенията за промени в процеса на подготовка и процес на извеждане включват:

- Достатъчно навременна, пълна и достъпно поднесена информация за децата и семействата.
- Децата да се запознаят предварително с мястото и специалистите, при които отиват.
- Ясни индикатори за оценка на риска при спешност
- Единен протокол за действие.
- Информирани и участие на услугите в процеса на извеждане.
- Координираност на действията между институциите.
- Достатъчно време за подкрепа на семейството преди извеждането.
- Подготовка на всички специалисти от всички институции в системата за закрила, включително за промяна на нагласите и изграждане на отношения на подкрепа.
- Да се засили присъствието на полицията.

Последното предложение, направено от един от анкетираните, налага извода, че за част от професионалистите е важно да се обезпечи сигурността им в процеса на извеждане, когато то се случва недоброволно. 15% от участниците смятат, че нищо не бива да се променя, а 20% не могат да преценят има ли нужда от промени.

Налага се важен извод, че в някои места специалистите от услугите имат нужда от повече информация за това какви са процедурите за извеждане от ОЗД, защото като не участват в този процес, той остава за тях неясен.

„Да се работи в насока подкрепа на семейството, преди да се стигне до извеждане на детето, а не след това.“

4.6 Взаимодействие на специалистите със семейството

Въпроси и задачи, които се решават съвместно със семейството

Немалък е делът и на родителите, които се възползват от предоставената подкрепа, оказват съдействие и се включват в предоставяната услуга. Съществуват редица теми, по които специалистите се договарят с родителите и те касаят както функционирането на детето, така и подобряване на средата и отношенията в семейството.

Основна грижа за връзката между приемни и биологични родители имат ОЗД по места, които организират и провеждат тези срещи, но съществуват редица предизвикателства пред установяването и реализирането на успешни контакти между тях.

Въпроси и задачи, които се решават съвместно със семейството

- Преодоляване на кризата в семейството и подобрене на семейната среда.
- Да се регламентират контактите родители-деца и да се съхрани връзката родител-дете.
- Родителите да останат с усещането, че са подкрепени.
- Какво могат да направят, за да си върнат детето.
- Да не се травмира допълнително детето (да стане по възможно най-безболезнения начин).
- Бъдещото развитие на детето в услугата.
- Как да се предотврати раздялата.
- Не мога да отговоря.

4.6.1 Работа с родителите

Разпределението на задачите за работа с родителите между специалистите се случва по следния начин:

Преди извеждането:

- **ОЗД и доставчици на СУ: за превенция/ преодоляване на причините, довели до раздялата; целта е да се осигури плавен преход в живота на детето, който да нанесе най-малко емоционални щети; консултиране за подобряване на материално-битовите условия; за придобиване на умения за справяне с неприемливо поведение на дете; придобиване на знания и практически умения за хранене на детето; задоволяване на здравни потребности; обучение за придобиване на различни други умения за родителстване.**

Ценна забележка от един от участниците е, че е „важно да има синхрон и да няма дублиране на дейности от тези участници“.

- **Екипипът на ЦОП, ако има услуга, и други НПО: работи по превенция като консултира, дава конкретни насоки, придружава до лекари и болници,**

съдействия за всичко необходимо в грижите за децата, като **домашните посещения** и работата на терен са чести; оказва се и **материална подкрепа** – закупуват се хранителни продукти, адаптирано мляко, памперси, лекарства и др., даряват се дрехи, играчки, детски легла, колички и др. От тук се включват като специалисти психолог, социален работник, съвместно с екип от ОЗД; при необходимост медицинско лице.

- **Никой не работи с родителите**, евентуално много малко, ако семейството е насочено към социална услуга. (2 участници са дали такъв отговор като общ смисъл)
- **Не зная/ не мога да преценя.** (6 участници са отговорили по този начин)

След извеждането:

- **ОЗД и доставчици на СУ:** за мобилизиране на ресурсите на семейството и общността, така че децата да могат да се върнат; **да се подобрят условията за живот** в семейството, да се осигури сигурна и благоприятна среда за детето при реинтеграция, да се запази **емоционалната връзка** между детето и семейството; специалистите се ръководят от **поставените цели в плана за действие на ОЗД** и от резултатите от **оценката на родителския капацитет** в хода на оценяването на случая в ЦОП. Най-често целите са насочени към **осъзнаване от страна на родителите на причините за извеждане на детето**; преодоляване на трудностите в семейството, довели до извеждането- търсене работа; придобиване на умения за задоволяване потребностите на детето - базови, здравни и образователни. Не зная/ не мога да преценя.
- **Никой не работи с родителите**, евентуално много малко ако семейството е насочено към социална услуга. (3 участници)
- **Не зная/ не мога да преценя.** (6 участници)

От услугите по тези задачи са ангажирани психолог,

социален работник, съвместно с екип на ОЗД и при необходимост медицинско лице.

4.6.2 Работа с детето

Участниците в процеса са същите, както и при работа с родителите. Детето е неразделна част от семейството и когато се работи със семейството, се работи и с детето. Задачите са аналогични, но зависят от конкретния случай и от възрастта на детето.

По-надолу са обобщени само изпълняваните дейности.

Преди извеждането:

- **Подготовка преди раздялата;** изясняване на ситуацията; плавен преход в живота на детето; запознаване с предстоящите промени.
- **Психологическа подкрепа на детето.** Терапевтична работа с акцент върху емоционални преживявания и идентификационни връзки, когнитивно-поведенчески интервенции;
- **Придобиване на умения** за поддържане на лична хигиена.
- **Намиране на място за настаняване** – приемно семейство, ЦНСТ.
- **Не ми е известно.** (5 участници)

След извеждането:

- **Подкрепа за адаптиране към новата ситуация/ новото място за живот;** за социализация на детето; Разбиране на причините за извеждане.
- **Стабилизиране на психо-емоционалното му състояние;** Преодоляване на травмите от раздялата
- **Запазване/ поддържане на емоционалната връзка с родителите;** поддържане на позитивен образ за биологичното семейство; подкрепа за осъществяване на срещи между деца и родители. Проучват се нагласите на детето за връщане в биологичното му семейство. Как протича и в какви срокове процесът на

- реинтеграция.
- **Задоволяване на базовите нужди;** Записване на ОПЛ, спазване дни за детски консултации и имунизации; придружаване и транспортиране, изследвания за приемане в детско заведение.
- **Наблюдава се развитието на детето.**
- **Повишаване на самооценката му.**
- **Обучение за придобиване на умения.**
- **Мотивиране за посещение на училище.**
- **Никой не работи** нито с детето, нито със семейството. (4 участника)
- **Не ми е известно.** (5 участници)

4.6.3 Включване на детето и родителите в процеса на подкрепа и степен на оползотворяване от тях на услугите, които им се предоставят

Повечето специалисти говорят за онази част от семействата, които не съдействат и не желаят да се променят.

„В някои случаи родителите не желаят да променят нагласите си и начина си на живот; не сътрудничат на СУ по време на раздялата за преодоляване на кризата в семейството; не винаги има достатъчно интерес за съдействие от страна на родителите, а понякога и от децата; родителите и децата не са мотивирани за ползване на социална услуга, не считат, че имат необходимост от такава; когато детето е изведено по спешност, родителите оказват съпротива и не участват в подготовката за промените; агресивни са и обвиняват институциите за предприетата мярка, както и не допускат съдействие от страна на специалисти; стоят безучастни.“

Немалък е делът и на родителите, които се възползват от предоставената подкрепа, оказват съдействие и се включват в предоставяната услуга. Участието им се състои в:

- Изпълняване на заложените дейности в плана
- Получаване на психологическа подкрепа.
- Участие в социални консултации.
- Получаване на материална подкрепа за подобряване на битовите условия.

Условията да се случи този тип участие според специалистите са:

- Родителите и децата да са информирани за услугите и какво могат да ползват.
- Да се изгради доверие.
- Зависи от мотивацията на родителя и личния му ресурс; напр., тези с мотивация участват активно в подобряване на жилищни условия, използват предоставените материали, извършват ремонти, проявяват инициативи, търсейки работа или подкрепа в общността; активни са, защото са мотивирани да си върнат детето.

„В СУ целите и дейностите по подкрепа се съгласуват с родителите и децата (когато са на възраст, позволяваща това и задължително над 14 г.); изразяват мнение и поставят интересующите го въпроси; индивидуалният план, в който се залагат конкретни дейности и цели, се съгласува с тях.“ (3 участника)

На първо място специалистите поставят изясняване на причините, довели до извеждането и подобряване на семейната среда и преодоляване на кризите в семейството. На второ място като съвместна задача за решаване с родителите е да се регламентира и планира контактът им с детето след извеждането му от семейството. Трети фокус на съвместната работа с родителите е задачата по развиване на доверителна връзка и подкрепа на родителите, за да разберат смисъла на мярката и да направят усилия за справяне с проблемите и връщане на детето при тях. Четвъртата задача е свързана с намаляване на травмирането на детето от факта на раздяла със семейството. Следващи теми са а/ набеязването на конкретните стъпки за адаптация на детето в новите условия и б/ как да се предотврати пълната раздяла на детето от семейството.

Преди извеждането както ОЗД, така и СУ провеждат редица дейности с родителите, свързани с превенция на извеждането чрез преодоляване на съществуващите проблеми и дефицити. Това те правят чрез директна подкрепа за задоволяване на определени потребности на детето, чрез консултиране и обучение на родителите в родителски умения. Тук като важно правило се налага нуждата от синхронизиране на усилията между двата типа

институции при провеждането на тези типове подкрепа за семейството, „за да няма дублиране“.

Преди извеждането същите институции работят и с детето, като го подготвят за извеждането чрез даване на по-конкретна информация за предстоящите промени в живота му и чрез психологическа подкрепа. Заедно с това му търсят подходящо място за настаняване и го обучават в умения, като тук са споменати свързаните с поддържане на добра хигиена.

След извеждането на детето ОЗД и доставчиците на социални услуги реализират следните задачи за работа с родителите: мобилизират ресурсите на семейството и общността, подобряват условията на живот в семейството, подкрепа за запазване на емоционалната връзка с детето, осъзнаване от родителите на причините за извеждането. Част от участниците казват, че се ръководят от целите, заложи в плана на ОЗД и оценката на услугата за родителския капацитет.

„Основната задача е връщане на детето в семейството му и подобряване капацитета на родителите.“

След извеждането институциите работят с детето в три основни направления: а/ адаптация на детето към новите условия на живот; б/ стабилизиране на психо-емоционалното му състояние след раздялата и в/ поддържане и насърчаване на емоционалната връзка с родителите. Освен това се работи по повишаване самочувствието на детето, развиване на умения и мотивация за посещаване на училище. Осигурено е задоволяване на базисните нужди на детето.

Няколко от участниците са отговорили на темата за работата на специалистите с родителите и детето, че няма такава работа или че не знаят.

По отношение на **участието на детето и родителите** в процеса на подкрепа специалистите открояват главно случаите на недоброволно извеждане и агресивни, оттеглени и немотивирани за промяна родители и деца. Тази група разбираемо е значителна и е огромно предизвикателство в работата на системата за закрила. Там включването на семейството и оползотворяването на подкрепата се случват най-трудно.

Прави впечатление, че за участието на семейството се мисли главно през пасивната роля на изпълнители на плана. Те са активни в това да следват препоръките на специалистите, но не е ясно доколко те самите са ангажирани в изказването на позиции по този план, предлагането на собствени идеи за промяна и очакване те самите да мобилизират други хора и ресурси например. Като че ли отсъства овластяващият аспект в изготвянето и реализирането на плана за промяна. Само трима от участниците в анкетата споменават за подобен тип овластяваща подкрепа.

4.6.4 Подходи за поддържане на връзката между дете и семейство по време на раздялата

Според специалистите, действията на услугите следват посоченото в плана, изготвен от ОЗД. Те сочат следните подходи за поддържане на отношенията между детето и семейството му по време на раздялата:

- Психологическо консултиране и терапия за родителите за отношенията им с детето.
„Подпомагане на родителите и детето да си изяснят причините за случилото се и по какъв начин да предприемат мерки за преодоляване на трудностите; работа за подобряване взаимоотношенията в семейството; изясняват се изпитваните емоции от страна на участниците; насърчава се инициативността на родителите да търсят детето си.“
- Психологическа подкрепа за детето.
- Съдействие за провеждане и при провеждането на контактите между детето и семейството.
- Консултиране и съдействие на родителите за коригиране на установените рискове за детето в семейството.
- Работа по реинтеграция.
„Информирание на родителите по достъпен и разбираем начин за правата им и начините, чрез които могат да си върнат детето.“
- Транспорт и придружаване за срещи с децата в други населени места.
- Проследяване на развитието на детето.

- Информационни срещи.
- Мониторинг от ОЗД.
- Материална подкрепа за подобряване на битовите условия, съдействие за достъп до медицински услуги
- Обучение за формиране на родителски умения у родителите.
- Застъпничество и посредничество пред институциите.

От отговорите личи, че специалистите си дават сметка и инвестират в психологическа подкрепа на двете страни в периода на раздялата. Те оказват разнообразни типове подкрепа за родителите с цел преодоляване на психичните и материално-битови затруднения на семейството и връщане на детето в него.

По отношение на **поддържане и управление на връзката между биологични и приемни родители и детето** специалистите сочат следните действия:

- Някои отговори описват процедурата, взета със съвместно решение за контакта между биологичните родители и детето, но нищо не се споменава как участват и изобщо участват ли в тези или в други подобни срещи приемните родители. Тези срещи са контролирани от представител на ОЕПГ;ОЗД; ЦОП. Планът за действие тук е ръководен документ.

„Планът за действие, изработен от ОЗД, който регламентира честотата/ график и по какъв начин ще се провеждат – времетраене, място, дали ще присъства винаги социален работник от ОЗД и др.“

- ОЗД организира срещи между приемни и биологични родители и детето обикновено в приемните на ДСП, в градинки и малки заведения да хранене, в ОЗД на общината, където е настанено детето; връзката се реализира с посредничеството на социален работник, който присъства на срещите между биологичното и приемното семейство.
- 23% от отговорилите на този въпрос отбелязват съществени проблеми в отношенията между приемни и биологични родители:
 - Нужда от по-голямо мотивиране на приемните родители да поддържат контактите на детето с биологичните му родители и да работят за запазване на позитивен образ на биологичното семейство у детето;
 - Много често има скандали между биологичните и

приемните родители, което рефлектира върху децата;

- На практика няма пряко взаимодействие между приемен родител и биологичен родител;
- Приемните родители довеждат детето за среща с биологичния родител, не винаги присъстват на срещата и не винаги могат да им се зададат въпроси;
- Често биологичните семейства са негативно настроени към приемните, възприемат ги като врагове и конкуренти, често отправят критики към тях, основно заради парите, които се дават на приемните семейства, а не на тях самите; притесняват се, че приемните родители искат да им "вземат" детето; биологичните родители по-добре възприемат служителите на ЦНСТ, защото там отношенията са по структурирани и не толкова емоционални.
- Понякога децата изпадат в конфликт на лоялност - между приемното семейство и биологичното;
- Приемната грижа не е на това професионално ниво, което е необходимо.
- **13% от специалистите посочват и редица положителни примери за взаимодействие между двете семейства:**
 - С приемните родители и детето се говори за биологичните му родители по позитивен начин;
 - Приемният родител често оказва и практическа подкрепа на родителите по време на контакта;
 - Запознава родителя със здравословното състояние на детето и неговото развитие;
 - Понякога приемният родител насърчава тези контакти;
 - Има приемни семейства, които правят всичко възможно да поддържат емоционалната връзка между детето и родителите му, като не разчитат само на регламентиранияте срещи.

Отговорите сочат, че основна грижа за връзката между приемни и биологични родители имат ОЗД по места, които организират и провеждат тези срещи. Специалистите тук подчертават, че съществуват редица предизвикателства пред установяването и реализирането на успешни контакти между тях. Основна пречка пред такава връзка са негативни нагласи и от двете страни едни към други, които стигат и до скандали. В редица случаи на практика не се осъществява такава връзка между тях, приемните родители не присъстват на срещите на детето със

семейството му и не могат да дадат информация. Между двете семейства децата често се чувстват в конфликт на лоялност. 13% от участниците споделят позитивен опит от взаимодействие между приемни и биологични семейства, като първите насърчават контактите между детето и семейството му, поддържат положително отношение между детето и семейството му, подкрепят и информират родителите за развитието на детето.

Друг аспект на раздялата, който това изследване засяга е **раздялата на детето с приемните родители или с менторите от ЦНСТ**, с които е било в тясна емоционална връзка при връщане в биологичното му семейство.

Сред начините на разделяне на детето от тези фигури на професионална подкрепа са отбелязани следните:

- Информирание и психологическа подготовка на детето
- Обща среща-разговор, обикновено от психолог-супервайзър, който работи с приемното семейство и с детето – какво му предстои, но много често това не се прави.
- По предварително изготвен план за това, действията се координират със специалистите от ОЗД.
- Тази раздяла е по-добре организирана, понякога се отбелязва празнично; в резидентните услуги има изработени добри практики за това как да се улесни връзката с биологичното семейство и да се подготви детето за реинтеграция.
- Обичайно за всяко дете се изработва книга на живота, която включва семейната история и подпомага изграждането на идентичността на детето, допринася за усещане на непрекъснатост на житейската линия.
- Ако приемният родител си е свършил добре работата, тази раздяла е по-безболезнена за детето.
- Даване на насоки на приемния и на биологичния родител как да разговарят с детето, какво е важно да направят.
- 11% от участниците споделят, че нямат опит с тази тема.

Част от специалистите обръщат внимание на начина, по който децата и приемните родители преживяват този тип раздели:

„Децата на ниска възраст, които са били настанени

в приемни семейства, преживяват извеждането като раздяла с биологично семейство, някои от тях са формирали силна привързаност към приемните родители; приемният родител също страда, защото се е привързал, но с подходяща подкрепа го преодоляват; в институциите няма такава лична връзка и става по-лесно.“

Забелязва се убеждението, че само ако е имало силна емоционална връзка от двете страни, само тогава раздялата е болезнена и трябва да се работи с нея и че в институциите е по-лесно разделянето с мястото, хората, начина на живот.

Трима участници са отбелязали нуждата от подкрепа на приемните родители по време и след раздялата, както и на останалите специалисти, работили с детето.

„Те имат много малко супервизии и остават сами в този процес, нямат подкрепата и социалните работници от ОЕПГ и ОЗД; като социална услуга ние ги подкрепяме по време на следващите социални услуги.“

Като лоши практики са представени ситуации, в които:

- Приемните родители са във война с биологичните, понякога възпрепятстват срещите, случва се да настройват детето срещу родителите му, понякога със знанието на социалните работници от ОЕПГ и ОЗД. (3 участници)
- Насърчава се продължаването на ползване на социална услуга на детето. (1 участник)

Специалистите представят разнообразни начини за организиране на раздялата с професионалните ключови фигури в живота на детето след приключване на престоя му в институциите за закрила. Според някои тези процедури не се случват реално, докато според други те са по-добре организирани, особено в резидентните услуги с тържество и по празничен и запомнящ се, позитивен начин. Смята се, че ако специалистът или приемният родител е подготвен за раздялата, тя ще мине по-безболезнено и че тук е необходима също предварителна подготовка на двете семейства.

Професионалистите от услугите са чувствителни и дават примери за начините, по които този тип раздели също се отразяват на детето и на професионалиста и че има нужда от подкрепа и на двете страни в този процес.

4.7 Участие на другите институции в процесите по раздяла на децата и семействата

Тук се имат предвид институциите и органите по закрила по смисъла на ЗЗД – съд, полиция, училище, кмет и др.

От гледна точка на участието и съдействието на другите институции в системата за закрила в процеса на раздяла на деца и семейства специалистите от услугите изразяват следните гледни точки:

1. Ролята им е недостатъчна, особено по отношение на съд и полиция.

- Съдът често пъти взема необосновани решения, връща децата в семейството, въпреки установени рискове от социална услуга;
- Съд, полиция, адвокати не са запознати с детското развитие и потребности, липсва им достатъчно информация и/ или компетентност;
- От здравната система не се получават често сигнали с изключение на случаите на непълнолетни бременни;
- Образователните институции подават сигнали, но често ненавременно и в тези случаи почти никога не се стига до извеждане;
- Ролята на полицията е основно сведена до работа с деца, извършители на противообществени прояви или поставяне под полицейска закрила;
- Натовареността на ОЗД и ограниченият им ресурс оказват съществено негативно влияние за предприемане на навременни превантивни мерки;
- Съдът/ прокуратурата участват, когато се свиква координационен механизъм, но ако бъдат поканени;
- Когато се гледат дела за прекратяване на мярка, понякога не се взима предвид становището на ОЗД или се търси само тяхното мнение;
- Не се изисква от съда СУ да предоставят информация за случая и да изразят становище, не винаги се търси мнението на детето;
- Главна роля и отговорност се прехвърля на ОЗД, а останалите институции някак не приемат ролята си като орган по закрила, намесват се само в краен случай, и то със сигнал до ОЗД;
- Институциите винаги следват регламенти и понякога се забравят човешките елементи;
- Трябва да се промени мисленето на органите по закрила в посока индивидуален подход;
- Трябва да се промени отношението на служителите на институциите (по специално на ОЗД) към родителите, които и без това преживяват травматична ситуация, да не ги иронизират, обиждат и заплашват, да не проявяват грубост;
- Има случаи на прибързани решения от страна на ОЗД, без оглед на изчерпване на всички възможности за оказване на подкрепа на семейството. (28 участници)

2. Намесват се в критични случаи.

- Включват се в работата по случая при риск за живота и здравето на детето;
- Всяка институция действа в рамките на своята юрисдикция и компетенции;
- Основна роля по извеждане на едно дете от биологичното му семейство е отредена на ОЗД, предприемането на съответната мярка се осъществява с административна заповед на ДСП, на по-късен етап, след внасяне на необходимата документация в ТРС (Районен съд) се разглежда делото, за да се осъществи настаняване с решение на РС;
- Всяка институция може/ е задължена да подаде сигнал за дете в риск, като ОЗД може да се самосезира;
- Съдът потвърждава или не предприета мярка за закрила в семейна среда, в повечето случаи я потвърждава;
- Училището е институцията, която има ежедневни преки наблюдения над детето и може да го подкрепи и да подпомогне работата по реинтеграция, водена от ОЗД;
- Полицията се намесва, когато прилага полицейска закрила или придружава социалните работници от ОЗД при съпротива от страна родителите в процеса на

извеждане на детето от дома му;

- Училищните власти/ педагози не се намесват в процеса на раздялата. (20 участници)

3. Институциите не работят координирано, в синхрон.

- В повечето случаи взаимодействието е формално, работи се "на парче" и няма общи действия, които да доведат до гарантиране на най-добрия интерес на децата;
- Всяка институция събира информация поотделно, всеки работи сам за себе си, не си обменя информация и никой не знае какво прави другия, което води до множество разпити/ интервюта на деца и родители по една и съща тема, а това крие риск от ретравмиране;
- не действат в съгласие – нито съда, нито прокуратурата са наясно какво работят ОЗД. (12 участници)

4. Има междуинституционално взаимодействие, институциите работят съгласувано.

- В някои малки населени места се получава много добра подкрепа от кметове, училищно ръководство и педагогически персонал;
- В някои случаи докладването се забавя или не се случва, поради различни притеснения на служителите; необходимо по-активното им участие. (7 участници)

5. Кметствата и образователните институции не считат себе си за орган по закрила: при установени рискове информират устно СУ, но при консултиране отказват да подадат сигнал в ОЗД. (2 участника)

6. Не зная/ не желая да отговарям. (4 участника)

От гледна точка на участието и съдействието на другите институции в системата за закрила в процеса на раздяла на деца и семейства 38% от специалистите от услугите смятат ролята има за недостатъчна. Те описват следните

проблеми във взаимодействието:

- Несъгласуваност на действията и решенията, несъобразяване с решенията на ОЗД и СУ от страна на полиция, съд, прокуратура.
- Несъобразеност на решенията със спецификите на детското развитие – поради неподготвеност на другите институции да оценяват случаите от тази гледна точка.
- Ненасочване на случаи от здравната система – насочват се рядко, главно непълнолетни бременни.
- Образователната система подава сигнали със закъснение.
- Отсъства мисленето през индивидуалния подход в работата по случай в другите институции и преобладава следването на регламентите само.
- Отношението на институциите, включително на ОЗД служители, към родителите в някои случаи е грубо, иронизиращо, обиждащо и заплашително.

27% от участниците в анкетата смятат, че другите институции участват според регламентираните им роли, главно в ситуации на криза. Според трета група участници институциите не работят координирано в този процес – 16%.

„Всяка институция събира информация поотделно, всеки работи сам за себе си, не си обменя информация и никой не знае какво прави другия, което води до множество разпити / интервюта на деца и родители по една и съща тема, а това крие риск от ретравмиране.“

„Не действат в съгласие – нито съдът, нито прокуратурата са наясно какво работят ОЗД.“

Противоречиви са мненията по отношение на сътрудничеството от страна на общините и училищата, като в някои населени места те активно съдействат, докато в други не считат себе си част от системата за закрила. Училищни екипи информират устно ОЗД, но отказват официално да подават сигнали.

5

Нагласи към раздялата и превенцията ѝ

В тази част са разгледани мненията на специалистите за самата мярка за извеждане и за раздялата между децата в риск и семействата, доколкото тя е необходима и уместна, а също и факторите, които според тях улесняват или затрудняват превенцията.

5.1 Нагласи към раздялата и превенцията

33% смятат, че техните колеги от помагащите професии често negliжират проблема с раздялата, не правят усилия за превенцията ѝ, а в някои случаи лекарите дори насърчават родителите да оставят децата си, ако са родени с увреждания, в институции.

5.1.1 Нагласи към раздялата на деца и семейства

По отношение на мнението на специалистите за самата мярка за извеждане и за раздялата между децата в риск и семействата им те се разделят на три групи.

- Всеки случай е строго индивидуален, няма универсална формула
- Специалистите от СУ правят всичко възможно да се предотврати раздялата - превенцията на раздялата е най-добрият вариант.
- Въпреки това има случаи, когато това е неизбежно и единственото решение за опазване живота и здравето, както и разгръщане потенциала на едно дете, е раздялата му със семейството, т.е. мненията за извеждане са винаги под условие.

47% от респондентите подкрепят мярката с различни аргументи като:

- Родителите нямат личностен ресурс и раздялата дава на детето „възможност за цялостно развитие на неговия потенциал“.
- Тя е неизбежна и необходима, когато има риск за живота и здравето на децата
- Единственото добро решение.
- Системно се нарушават неговите права от страна на родителите.
- Крайна мярка, когато са изчерпани всички други възможности.
- В случай на насилие, сексуално посегателство и агресия спрямо детето, остър родителски конфликт.

В същото време 32% не подкрепят раздялата като мярка защото:

- Трябва да се положат максималните усилия от всички участници в даден случай, за да се подкрепят родителите и да не се стига до разделянето. Необходимо е държавата да създаде условия и политики за адекватна подкрепа на семействата с деца, да вложи ресурс в професионалната подготовка

на кадрите, които работят пряко с децата в риск и техните семейства, да има санкции за родители, които не изпълняват родителските си отговорности.

- Най-доброто място за децата е тяхното семейство. Трябва да се положат усилия за запазване целостта на семействата и възможността на органите по закрила да подпомагат адекватно семействата – повишаване на уменията за общуване, промяна на начините на възпитание, умения за справяне с конфликти и трудности, изграждане на финансова култура, осигуряване на сигурност и стабилност и др.
- Нужно е изчерпване на всички възможности за подкрепа в семейна среда. В много от случаите причините са преодолими, когато се мобилизира адекватна и навременна помощ.
- Необходимо е предприемане на системни превантивни мерки преди да се стигне до извеждане на детето. Важно е да се акцентира върху превенцията.

22% от участниците са заели неутрална позиция, аргументирайки се, че:

- Всеки случай е индивидуален, необходим е индивидуален подход.
- Няма универсална рецепта, водещ е интересът и ползите за детето.
- Трябва да се действа според установения риск.

По подобен начин са разделени **нагласите на другите специалисти** от помагачи професии според гледната точка на участниците.

По-голямата част от участниците (47%) са на мнение, че другите професионалисти не подкрепят раздялата като мярка и полагат всички усилия и ресурси да изследват потребностите на родителите и да ги подкрепят, да работят по превенция на раздялата. В тази категория са припознати главно колегите им от социалните услуги. Споделя се обаче опитът, че в редица случаи това не дава резултат или поради провал на родителите, или поради неуредици в системата на подкрепа:

- Всички служители изследват ресурса на родителите, работят в посока развитие на семействата, но не винаги това дава резултат.
- Склонни са да работят по превенция; повечето от тях са мотивирани за работа към превенция и предотвратяване на раздялата, но невинаги усилията им довеждат до желания резултат поради институционални неуредици.
- В социалните услуги, както и в ОЗД, се влага изключително голям ресурс, за да се избегне раздялата.

Значителна част от професионалистите (33%) смятат, че техните колеги от помагачите професии често negliжират проблема с раздялата, не правят усилия за превенцията ѝ, а в някои случаи лекарите дори насърчават родителите да оставят децата си, ако са родени с увреждания, в институции. Дискриминативните нагласи присъстват и тук, като се смята, че става ли дума за ромски деца, лекари и учители смятат, че извеждането ще им даде материално по-добра среда за развитие и извеждането е полезно за тях. Счита се също, че другите професионалисти нямат достатъчно власт, за да вземат решения по този въпрос.

- *Масово не само специалисти от различни сфери, но и общите нагласи за децата (ромските) е, че те трябва да бъдат изведени и да им бъде намерено „по-добро“ семейство – по-заможна, с баня и тоалетна.*
- *Лекарите вярват, че децата с увреждания, особено от по-бедни или маргинализирани семейства, трябва да се вземат и да се отглеждат в различен тип държавни институции; често се случва насърчаване на раздялата, особено в случаи на новородено дете с увреждане от страна на лекари.*
- *Не отчитат необходимостта да се работи по превенция на риска, не полагат усилия в тази посока.*
- *Лекари и учители почти винаги са на мнение, че детето трябва да бъде изведено от семейството.*

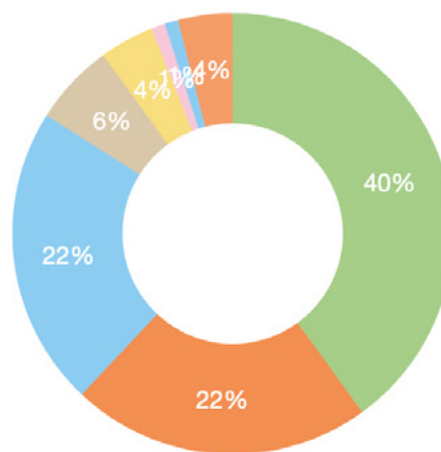
- При социалните услуги това се случва само, ако няма друга алтернатива за запазване живота и здравето на детето.
- Дори да имат положителна нагласа, те са претрупани от работа, нямат достатъчно инструменти (финансови, властови, нормативни и т.н.) и намесата им е слабо ефективна.
- Някои специалисти търсят лесния вариант с настаняване извън семейството.

Част от специалистите (20%) отказват да се ангажират с мнение по въпроса, обосновавайки се с индивидуалната специфика на случая или качествата на специалиста, работещ по него.

Това показва, че като цяло в професионалните среди на помагащите специалисти нагласите на голяма част са към превенция и предотвратяване на раздялата и усилията са за подкрепа на семейството. В редица случаи раздялата остава важна мярка за закрила. Остава усещането обаче, че все още има случаи на злоупотреба с тази мярка поради negliжиране или неразбиране на последиците от нея за децата.

Става ли дума за ромски деца, лекари и учители смятат, че извеждането ще им даде материално по-добра среда за развитие и то е полезно за тях.

Нагласите на специалистите по отношение на случаите, в които мярката е необходима и уместна е следната:

Нагласите на специалистите по отношение на случаите, в които мярката е необходима и уместна е следната

Спасяване на живота и здравето на децата, когато са в реален риск. Когато родителите не осигуряват безопасността на детето.	40%
Зависимости и насилие в семейството: Родителите употребяват наркотици, прилагат сексуално или системно физическо насилие, психичен тормоз; системно домашно насилие.	22%
При всяка форма на (емоционално) negliжиране; системно незадоволяване на здравните и базови потребности на детето; нисък родителски капацитет; лоши битови условия.	22%
Отсъстващи родители: При починал(и) родител(и); изоставяне от родител(и); самотен родител, който се разболява тежко и се налага да постъпи за лечение.	6%
Когато детето има тежък здравословен проблем, който изисква постоянна медицинска грижа, с които семейството е в невъзможност да се справи.	4%
При данни за склоняване и принуда към извършване на противообществени действия (кражби, трафик, проституция).	1%
ОЗД да предприемат тази мярка единствено и само, когато родител отиде и заяви желанието си за раздяла с детето.	1%
Соц. работници от ОЗД имат „субективна преценка кога да извеждат деца“ и понякога това става и при други случаи.	4%

Нагласите на специалистите кога да се извеждат децата от семействата като цяло съвпадат с това, което се случва реално в практиката. На първо място са случаите на насилие и заплаха за живота и здравето на децата, като това е преобладаващото мнение на повечето специалисти (91%). Следват аргументи като изоставяне на детето от родителите, зависимости от вещества при родителите, смърт на родител.

Според специалистите мярката е необходима и уместна в следните случаи:

- При всяка форма на **агресия и насилие. (49%)**
- Заплаха, **риск за живота и здравето на децата. (42%)**
- В случаи на **изоставяне на детето. (4%)**
- **Зависимости от вещества при родителите. (3%)**
- При **смърт на родител. (2%)**

Забележката от някои специалисти и тук е, че дори в случаи като горните ОЗД може да не извежда децата. (9%)

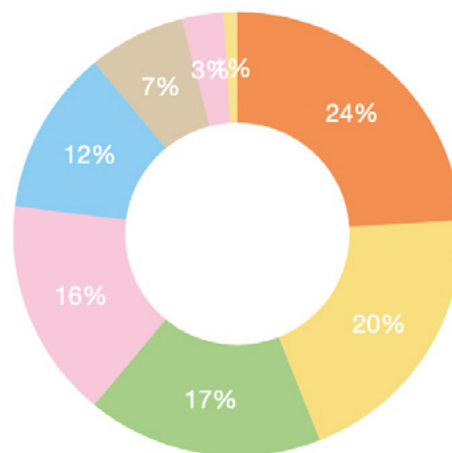
5.1.2 Практики на превенция на раздялата

Специалистите дават редица примери за начини, по които прилагат превенция на раздялата. Те показват, че работещите в услугите реализират множество и разнообразни практики за превенция на рисковете и подкрепа на семействата, когато вече има риск за предпазване или намаляване на възможността от следващи рискове и задълбочаване на проблемите. В някои от случаите те въвличат и ОЗД, като рано идентифицират риска и подават сигнал или като включват специалистите от ОЗД в дейности по превенция.

Сред практиките за превенция преобладават обучението и информирането, подкрепата чрез застъпничество пред институции, психологическа работа, материална и финансова подкрепа. Всички те се прилагат като вторична и третична превенция на вече идентифицирани като рискови случаи. Важна стъпка към въвеждането на подходи на първична превенция е рано идентифициране на възможни рискове и усилия за предотвратяването им –

подаване на сигнал към ОЗД, поставяне на вътрематочна спирала при многодетни майки, предотвратяване на изоставянията.

Практиките по превенция на раздялата включват:

Практиките по превенция на раздялата включват:	
Обучение на родителите в социални и родителски умения	24%
Застъпничество и посредничество пред различни институции	20%
Психологическа и емоционална подкрепа на родителите и децата	17%
Материална подкрепа на семействата	16%
Финансова подкрепа на семействата	12%
Идентифициране на рискови случаи и подаване на сигнали в ОЗД	7%
Работа по превенция на риска от изоставяне, като въвличаме и ОЗД	3%
Прилагане на Модел на активна семейна подкрепа	1%

5.1.3 Примери за практика по превенция на раздялата

Следните случаи представят практики по превенция на раздялата, предоставени от работещи в социални услуги.

Пример 1

„През 2012 година сключихме споразумение с ДСП и МБАЛ Русе за работа по превенция на изоставянето на ниво Родилен дом. Всяка седмица наш екип във вторник и четвъртък консултираше родилки, а също така, при сигнал за риск от изоставяне на дете, наши специалисти задължително придружаваха социалния работник на ОЗД.

Така успяхме да предотвратим огромен брой изоставяния на деца, предлагайки подкрепа и услуги на родилката, както и работейки с разширеното семейство, което да приеме майката и новото бебе.

Пример 2

Ситуацията е описана по следния начин: „Липса на подходящи жилищни условия за 10-членно семейство; едно от децата, което се очертава да е с увреждане; бременна непълнолетна снаха; липса на финанси; липса на подкрепяща среда; смърт на партньор.“

Извършени са:

- Посредничество пред Общината и спешно настаняване в подходящо общинско жилище за **разрешаване на жилищните нужди** на семейството .
- Посредничество пред лични лекари и други медицински специалисти, служители на РЗИ към РКМЕ и пред ТЕЛК така, че да се подготвят нужните документи, за да може детето да бъде преосвидетелствано с ТЕЛК решение – **увеличаване на финансовата обезпеченост** на семейството.
- Посредничество пред ДСП – подаване на нужни документи за получаване на месечни помощи на дете с починал родител без право на наследствена пенсия – **увеличаване на финансовата обезпеченост** на семейството.
- Съдействие за намиране на работа – без успех.
- Търсене на подкрепа от разширеното семейство/осигуряване на възрастен, когато

майката работи, за да наглежда децата – без успех.

„Според мен този случай ще приключи с извеждането на децата, защото майката няма времето и потенциала да се справи сама, независимо от нашата работа. Прекалено голям е броят на децата. Тя не е в състояние да обгрижва по-малките и реално да участва като родител в техният живот. Налице е тяхното negliжиране във всяка една област. Като родителски умения, майката ги има, но би се справила с отглеждането на две или три деца и то в по-голяма възраст. Физически няма как да успее с 10 деца и то сама.

В този случай екипът на ЦОП вижда изключителен риск за децата и би подкрепил извеждането на част от тях, за да може майката да се стабилизира, както и да отпадне рискът за децата ѝ.“

Пример 3

„В едно от многодетните семейства, с които ЦОП работи през годината, се установи, че майката отново е бременна. И майката, и съжителят ѝ в продължение на цялата бременност бяха категорични, че след раждането ще изоставят бебето за осиновяване, поради причини, че от една страна биологичен баща на бебето беше друг мъж, и от друга – крайната бедност на семейството, което едва се справя със задоволяването на потребностите на другите три деца.

В тази връзка екипът на ЦОП проведе над 10 срещи с бременната и съжителя ѝ за разясняване на ефекта за децата от изоставянето им, както и запознаване с процедурата и последствията за тях от осиновяването. Въпреки положените усилия на екипа, съжителите бяха категорични в решението си.

В деня след раждането на бебето, съжителят се обърна за помощ към ЦОП с **молба да бъдат подкрепени да задържат бебето.**

В тази връзка ОЗД постави условие да се реновира жилището и да се осигури всичко необходимо за новороденото преди изписването му.

Бащата потърси подкрепа от работодателя си и направи освежителен ремонт на жилището в рамките на три дни. Екипът на ЦОП закупи дървено детско легло за бебето, бебешки комплект за изписване, перилни и хигиенни материали за новороденото, памперси и козметика(...). Осигурени бяха също дрешки, пелени, хавлийки и бебешки одеяла от екипа и от дарителски акции на ЦОП. **В резултат бебето остана в семейна среда,** беше припознато от съжителя на майката и към момента за него се полагат адекватни грижи.

Подкрепата на екипа продължи и през следващите шест месеца.“

5.2 Фактори, улесняващи превенцията и фактори, затрудняващи превенцията

Специалистите определят какво помага и какво пречи да се реализира превенцията на раздялата. **Подкрепящите превенцията на раздялата фактори** според тях са най-вече в посока намаляване на изоставянията, психологическа подкрепа и индивидуален подход в работата със семействата. На второ място е доброто междусекторно сътрудничество. Други фактори са осъзнатостта на семействата и ангажираността им с решаване на проблемите, както и доверието им към услугите; мотивацията на специалистите, навременна и адекватна оценка и подпомагане на семействата; материална и финансова подкрепа на семействата; наличие на подкрепяща среда около семейството; професионално проучване на всеки сигнал, достъпност на услугите и наличие на социални услуги в родилно отделение; достъп на родителите до пазара на труда.

Виждаме, че преобладаващата част от факторите са свързани с ресурсите, капацитета и организацията на услугите за подкрепа на семействата. Това означава, че специалистите не поставят отговорността за превентивното на раздялата единствено в ръцете на семейството, но си дават сметка за възможностите и дефицитите и в системата. **Развиването на реакция спрямо отбелязаните фактори би довело до увеличаване на успешните случаи на ранна превенция.**

Много са и факторите, които пречат превенцията да се случи.

Фактори идващи от семейството: на първо място е мотивацията и възможностите на родителите за промяна в начина на живот. Различни проблеми в семейството също пречат на ефективната превенция, особено домашното насилие.

Фактори, идващи от системата за закрила и подкрепа: на второ място е посочено недостатъчното съдействие от страна на ОЗД и липсата на време в услугите за

подкрепа. Отношението към семейството не е уважително и демотивира родителите, следват се бюрократичните правила. Дискриминационните нагласи са силни. Няма визия за адекватна подкрепа на семейството. Липсва взаимодействие между институциите и инструменти за оценка. Според един участник липсват санкции за семейството. Недостатъчни са медиаторите и работата с общността. Задълбочава се бедността. Здравната система не съдейства и създава проблеми, особено на децата с увреждания или на родители със здравни проблеми.

И тук в по-голяма степен са изтъкнати главно пречки на нивото на различните публични системи, а не толкова в самите семейства.

Специалистите от услугите смятат, че за да бъде успешна превенцията на раздялата на деца от семействата, е необходимо да има: координация между институциите на първо място, на второ са мотивираните, обучени, етично действащи и дългосрочно ангажирани по случая професионалисти. Също са споменати работа с родителите по семейно планиране и за увеличаване на зрелите им избори и поведение; адекватни политики и практики; ефективна система за оценка на превенцията; методики и мобилни услуги; информираност на обществото.

Споменати са някои проблеми като лошо управление от страна на АСП, текучество в ОЗД, умишлено намаляване на риска в документите и отчетите на ОЗД.

На въпроса **как се оценява успешната превенция** професионалистите са отговорили, че това става като се отчитат: броят на предотвратените раздели; броят на случаите на раздяла и реинтеграция; случилите се промени във функционирането на детето и семейството; предотвратено е изоставянето на дете и са осигурени базисните му потребности; резултатите от дългосрочното проследяване на семейството. Нужни са обаче методики за адекватна оценка на тези превантивни усилия.

В немалка част от отговорите участниците, които

коментират **активното участие на родителите и общността**, говорят в пожелателен смисъл, напр. „*Би трябвало да бъдат включвани ...*“. Като цяло може да кажем, че няма особено много включване на родителите като активни участници в работата по предотвратяването на раздялата.

Сред споменатите начини на включване преобладава пасивното включване на родителите като обект на въздействие. Пасивността е от двете страни – недоверието поражда отказ и пасивност в родителите, а специалистите не са мотивирани да включват родителите. От отговорите става ясно, че професионалистите поставят причината за невключване като отговорност на родителите и тяхната мотивация за промяна.

Изглежда, че успешното включване се случва най-вече в случаите, когато между родители и специалисти има доверие и когато общността е сплотена и съдейства на родителите. Този триъгълник на взаимодействие се оказва особено важен: родители – специалисти – общност.

Специалистите споделят начините, по които работят за **изграждане на доверие между членовете на семействата в риск от раздяла**. Това се случва основно чрез подкрепящо, неосъдително отношение и системна подкрепа. Изграждането на умения за разрешаване на конфликти също има важно място в този процес. Участниците споделят, че това се случва трудно в практиката и е необходим много професионализъм, кураж и почтеност, както и с много срещи и разговори, защото това е бавен процес. Материалната подкрепа и застъпването за правата им също помагат.

Всички участници са единодушни, че съхраняването на целостта на семейството не е достатъчно и че са необходими по-широки мерки – на държавно (политическо) ниво и в дейността на доставчиците на СУ.

Професионалистите акцентират върху нуждата да се вземат системни и последователни мерки във всички сфери на живота, а социалните услуги да не следват

сегащния стандарт, а да обхващат всички аспекти от функционирането на семействата. Това означава ангажиране на повече институции и добра координация между тях. Необходимо е добро обезпечаване с човешки ресурс на ОЗД.

Преобладаващата част от факторите са свързани с ресурсите, капацитета и организацията на услугите за подкрепа на семействата.

6

**Публични данни за работата на системата
за закрила на детето в България**

В тази глава са представени публични данни за работата на системата за закрила на детето в България и анализ на нуждите от подобряване и обогатяване на тези данни.

6.1 Раздялата на децата и семействата и мерки за закрила на детето

Законът предвижда възможност за спешно настаняване на деца извън семейната им среда, или т.нар. „извеждане“, само като изключителна мярка, т.е. при наличието на изключително обстоятелства и в някакъв смисъл – при наличието на очевиден риск, който няма нужда от обстойно проучване.

6.1.1 Мерки според Българското законодателство при констатиран риск за дете

Българското законодателство за закрила на детето предвижда два типа мерки за случаите, в които е констатиран риск за дете: „*мерки за закрила в семейна среда*“ и мерки за „*настаняване извън семейството*“ (Закон за закрила на детето, чл. 23-50).

Философията на законодателството – в синхрон със заложеното в Конвенцията за правата на детето на ООН – е, че и двата типа мерки са насочени към подкрепа на семействата, които срещат трудности в грижата за децата. Вторият тип мерки, тези, в които детето се настанява извън семейството, т.е. в алтернативна грижа, са предвидени за случаите, в които е „необходимо“ и „уместно“ от гледна точка на най-добрия интерес на детето, то да живее на различно място от семейството си, докато трудностите бъдат преодолени и детето може да се върне вкъщи или се намери друго, постоянно решение (Насоки за алтернативна грижа за деца, ООН). Това означава, че дори и когато деца и семействата се разделят чрез налагането на мерки за закрила, това следва да се случва в тяхна подкрепа.

Според законодателството, „*настаняването на детето извън семейството се налага като мярка за закрила след изчерпване на всички възможности за закрила в семейството освен в случаите, когато се налага спешното му извеждане*“ (Закон за закрила на детето, Чл. 25. (2)). Това положение предполага точно определена последователност и своеобразна йерархия на мерките за закрила: първо се прилагат мерки за закрила в семейна среда; ако те не работят, се прилагат мерки за закрила извън семейството, които от своя страна също са йерархично подредени: първо се търсят възможности за настаняване при близки и роднини, след това – в приемна грижа и най-накрая – в резидентна грижа.

6.1.2 Настаняването извън семейството: изоставяне и извеждане

В Закона за закрила на детето и свързаните нормативни документи се среща понятието „*изоставяне на дете*“, което естествено води до необходимост да се намери на детето място и за живеене и прилагане на мерки за

„настаняване на дете извън семейството“. Във връзка с това положение, в документите се появява и понятието за „превенция“. **Превенцията се дефинира в нормативните актове през изоставянето:** тя се състои от „осъществяване на мерки за предотвратяване изоставянето на деца и настаняването им в институции, както и за тяхната реинтеграция“ по едноименната Наредба, която се ползва ежедневно в практиката на ОЗД. В практиката се прилага също и Методическо ръководство за „превенция на ниво родилен дом“, което е частен случай на изоставяне, което става непосредствено след раждането на дете.

Тук е важно да бъде отбелязано, че в българското законодателство не е предвидена възможност за отказ от родителски права от страна на родителите, още по-малко от родителски задължения (Семеен кодекс, Чл. 122-125). Родителските права и задължения подлежат на ограничаване, когато поведението на родителя представлява опасност за личността, здравето, възпитанието или имуществото на детето. В особено тежки случаи на злоупотреби родителят може и да бъде лишен от родителски права от съда. Основание за лишаване от родителски права е и трайното неполагане на грижи за детето. В този смисъл, в случаите на деклариране на изоставяне, родителите не могат да се откажат от родителските си права и задължения. Това, което могат да направят, е да дадат съгласие за вписване на детето в регистъра за осиновяване. Юридическата връзка между родителите и детето се прекъсва само при пълно осиновяване. Докато това не се случи, родителите остават свързани с детето, макар и вече то да е изоставено (в широкия смисъл на думата).

Понятието за „извеждане на дете от семейството“ е част от професионалния жаргон на системата за закрила на детето и социалните услуги. Често се натъкваме на него и в медиите. Това понятие в действителност се появява в нормативните документи по закрила на детето, но единствено и само във връзка с възможността за **спешно налагане на мярка за закрила за настаняване извън семейството**. „Спешното настаняване извън семейството се предприема в случаите, когато има опасност за здравето и живота на детето.“, гласи законодателството. (Правилник за прилагане на Закон за закрила на детето, Чл. 33. (1)). В тези случаи прочуването се осъществява след фактическото настаняване на детето в алтернативна грижа. Във всички останали случаи проучването (и съответно оценката на риска) предхожда предприемането на каквато и да е мярка за закрила.

Оттук става ясно, че законът предвижда възможност за спешно настаняване на деца извън семейната им среда, или т.нар. „извеждане“, **само като изключителна мярка, т.е. при наличието на изключително обстоятелства** и в някакъв смисъл – при наличието на очевиден риск, който няма нужда от обстойно проучване. Тази мярка освен това се прилага при специален режим, който се различава от стандартната процедура за налагане на мерки за настаняване извън семейството, която предвижда най-малко две предварителни стъпки: (първо) изчерпване на възможностите за подкрепа за семейството чрез налагане на мерки за закрила в семейна среда (напр. насочване към социални услуги) и социално подпомагане и (второ) документирано проучване на възможностите и желанието на близки и роднини да се грижат за детето.

Анализът на практиката на работа по случаи, проведен в рамките на това изследване, дава основания да се твърди, че причината това понятие да се е наложило до степен почти изцяло да се говори за „извеждане“ на деца, когато се реферира към случаите на раздяла на децата и семействата чрез налагане на мерки за закрила е, че в момента и през последните пет години **в огромната част от случаите, в които се пристъпва към настаняване извън семейството, това става по предвидения ред за спешно настаняване**, т.е. по единствения регламентиран ред, по който деца се „извеждат“ от семейства.

Това твърдение не може да бъде придружено от точни количествени данни от работата на системата за закрила на детето, защото на **национално ниво в България не се събират и обработват данни за броя на случаите, в които е предприето спешно настаняване извън семейството по реда, предвиден в законодателството**. Това означава, че не може да се каже със сигурност в колко случая на налагане на мерки за закрила извън семейството става дума за извеждане на детето поради очевиден, не-нуждаещ се от оценка риск и по презумпция без преди това да са били прилагани други мерки за подкрепа. Не може да се каже и в колко случая децата са били настанени в алтернативна грижа след прилагане на всички други мерки за закрила по реда, описан по-горе.

6.2 Сигнали, случаи на деца в риск и налагане на мерките за закрила¹

Законът предвижда възможност за спешно настаняване на деца извън семейната им среда, или т.нар. „извеждане“, само като изключителна мярка, т.е. при наличието на изключително обстоятелства и в някакъв смисъл – при наличието на очевиден риск, който няма нужда от обстойно проучване.

Броят на получените сигнали за деца в риск в ОЗД/ДСП нараства леко с приблизително 3% всяка година в изследвания период 2019-2023 г. През 2020 г. се наблюдава малък спад, който е обясним, предвид наложените ограничения, свързани с пандемията от COVID-19, които са нарушили и извършването на проверки от страна на ОЗД/ДСП. Средният брой на получените годишно сигнали за този период е около 32 000. В рамките на **последните три години от периода (т.е. след пандемията) константно в 22% от проверките след получените сигнали е констатиран риск и съответно са предприети мерки за закрила**. По време на пандемията, рисковете за децата са установени по 19% и 20% от сигналите, съответно за 2019 г. и 2020 г.

За сравнение, в рамките на предишния пет-годишен период 2014 – 2018 г.² получените сигнали отново варират слабо, но средният им брой е по-висок: те са около 35 000 на година. Броят на отворените нови случаи след извършените проверки и констатиран риск е средно около 32%, т.е. също чувствително повече отколкото в периода 2019-2023 г.

¹ Освен, ако не е изрично посочен друг източник, цитираните в този раздел данни са предоставени на Ноу-хау център за алтернативни грижи за деца, НБУ по Закона за достъп до обществена информация във връзка с това изследване. Данните са представени в абсолютни стойности (брой случаи, брой деца и т.н.). Относителните дялове са изчислени по тях.

² Годишни доклади за дейността на Агенция за социално подпомагане (2014-2018).

На фона на тази динамика, броят на децата, които се разделят със семействата си чрез прилагане на мерки за закрила за настаняване извън семейството във всички форми на алтернативна грижа (настаняване в семейството на близки и роднини; настаняване в приемно семейство; настаняване в резидентна грижа или специализирана институция), варира незначително с +/-5% (или около 100 деца) в рамките на последните три години.

Изглежда, че в последните три години **между 25-30% от случаите на деца** по отношение, на които е констатиран риск и съответно е предприета мярка за закрила в рамките на годината, завършват с раздяла на децата от семействата им.

Начинът, по който се събират и обработват данни за работата на системата за закрила на детето в България на национално ниво обаче не позволява и това твърдение да се обоснове с точни количествени показатели. Така е, защото **наличните количествени данни не дават информация нито за това спрямо колко деца ЗА ПЪРВИ ПЪТ са предприети мерки за закрила за дадена година, т.е. колко деца и родители се сблъскват със системата за закрила годишно без преди това да са имали досег с нея.** Съответно, не са налични и данни за това за колко деца годишно биват предприемани мерки за втори или следващ път.

Такива данни са налични „в суров вид“ в социалните

доклади по случаите, по които работят ОЗД/ДСП, но те не се събират и обработват статистически и не са публично достъпни.

В последните три години между 25-30% от случаите на деца по отношение, на които е констатиран риск и е предприета мярка за закрила в рамките на годината, завършват с раздяла на децата от семействата им.

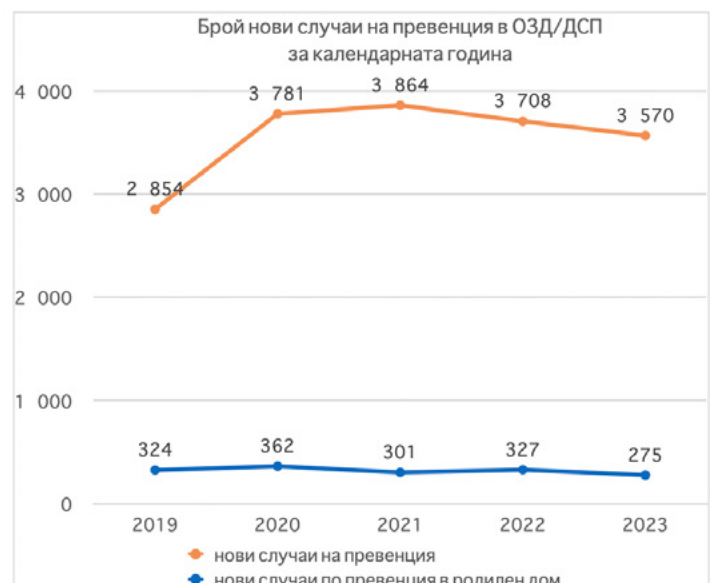
6.3 Превенция на раздялата на деца и семейства

Много малко бебета се разделят с родителите си веднага след раждането на фона на общия брой деца, които се разделят с родителите си изобщо.

Няма практика да се отварят случаи на превенция при рискови бременности или при индикации за риск за детето преди раждането, дори когато родителите вече имат история със системата за закрила на детето и други техни деца са били или все още са настанени в алтернативна грижа.

Според публично достъпните данни за работата на системата за закрила, в последните пет години ОЗД/ДСП отварят средно 3500 случая по превенция и затварят като успешно приключени (т.е. по презумпция – без да се стига до налагането на други мерки за закрила) средно 2600 случая годишно, без да са отбелязани драстични спадове или покачвания или устойчива тенденция към намаляване или увеличаване на случаите.

Вземайки предвид дефицитите в начина, по който се събират и обработват данни, можем да обобщим следното. Като е ясно, че (1) не става дума за едни и същи случаи, които се отварят и затварят в рамките на съответните календарни години (т.е. затворените случаи могат да са отворени преди периода, а ново-отворените да си остават отворени към края му), както и че (2) едно и също дете и/или родител могат да са няколко отчетени случая по превенция, които се отварят и затварят няколко пъти в рамките на този петгодишен интервал, все пак тези данни говорят, че в приблизително в 74% от случаите по превенция на ОЗД/ДСП работата с децата и родителите е успешна и не се стига до раздяла. Тази цифра е консистентна с цитираните по-горе данни за дела на случаите, в които децата се настаняват в алтернативна грижа.

Прави впечатление, че случаите на превенция на изоставянето в родилен дом през нито една от последните пет години като относителен дял не надхвърлят 10% от общия брой случаи по превенция, по които отчитат работа ОЗД/ДСП. Освен това, при превенцията на това ниво резултатността на работата е по-висока в сравнение с резултатността в работа по случаи на превенция общо: според данните, 85% от случаите на ниво „родилен дом“ завършват успешно, т.е. без изоставяне.

Тези данни говорят, че много малко бебета се разделят с родителите си веднага след раждането на фона на общия брой деца, които се разделят с родителите си изобщо. Може да бъде допуснато, че много малко са напълно нежеланите, отхвърлени от семействата си, оставени за осиновяване и на грижите на държавата деца на фона на многократно по-високия брой деца, чиито родители преживяват кризи, срещат трудности в грижата или проявяват насилие, което налага на тях и големите им деца да бъде оказана подкрепа, която понякога включва настаняване на децата в услуги за грижа.

По отношение на случаите на превенция на ниво „родилен дом“ е важно да бъде отбелязано също, че анализът на данните от това изследване на опита „на терен“ показва, че въпреки записаното в Наредбата за условията и реда за осъществяване на мерки за предотвратяване изоставянето на деца и настаняването им в социални или интегрирани здравно-социални услуги за резидентна грижа, както и за тяхната реинтеграция, няма практика да се отварят случаи на превенция при рискови бременности или при индикации за риск за детето ПРЕДИ раждането, дори когато родителите вече имат история със системата за закрила на детето и други техни деца са били или все още са настанени в алтернативна грижа. Случаи се отварят само при заявка от страна на майката или друга индикация за изоставяне непосредствено след раждането. Някои ОЗД/ДСП не се ангажират да правят проверки дори при сигнал за рискови бременности от страна на социалните услуги, с които работят активно на тяхната територия.

Какво още може да се твърди за обхвата или естеството на работата по превенция в полето на системата за закрила

на базата на количествените данни на национално ниво за случаите, в които се налагат мерки за закрила в семейна среда и семействата получават подкрепа от ОЗД/ДСП и социалните услуги в общността без да се разделят? Краткият отговор на този въпрос е: почти нищо.

На първо място, наличните данни **не дават достоверна информация за това с колко родители работи системата за закрила**, а само по колко индивидуалните случаи на деца работи. Това означава, че е напълно възможно – и всъщност често се случва, както научаваме от анализа на случаи от практиката – един родител да получава подкрепа като мярка за закрила по случаите на своите две или три деца, за които се грижи въкъщи. Анализът на данните от това изследване сочи също, че тези случаи може да се отчитат в информационната система на ОЗД/ДСП като „случаи по превенция“, а може и да не се отчитат като такива. Този родител може и да е получили направление за ползване на социална услуга в общността, а може и да не е получил. Практиката на ОЗД/ДСП за издаване на направления във връзка с наложени мерки за закрила в семейна среда е различна на различните места в страната и във връзка с различните случаи, напр. в някои ОЗД/ДСП и случаи направлението е за детето, в други – за родителя, в трети – и за двамата.

Когато обобщава статистически работата на социалните услуги, Агенцията за качество на социалните услуги (АКСУ)³ не отчита кой клиент за какво е бил насочен към услугите, а само какво са се договорили услугите с него да му предоставят като подкрепа. От начина, по който се събират данни за работата на услугите от АКСУ в момента, не може да се изведе статистика по колко случая на семейна подкрепа се работи годишно в услугите. Предвид начина, по който става насочването, описан по-горе, не е ясно и с колко точно клиенти (деца и/или възрастни) е работено по това. По отношение на самите случаи не е възможно да се отделят статистически тези, които са по превенция по същество; тези, които са за оценка на родителския капацитет, която напр. да послужи пред съда; тези, които са във връзка с някакви развитийни и/или поведенчески трудности на детето без да е констатиран или да съществува риск от раздяла и др.

³ Ежегодни анализи на състоянието и ефективността на социалните услуги предоставяни през съответната година са достъпни на страницата на АКСУ. Ежегодни анализи на състоянието и ефективността на социалните услуги предоставяни през съответната година са достъпни на страницата на АКСУ.

6.4 Алтернативна грижа за деца

Механизмът за отчитане на „общностната работа“ (социалната услуга, която по смисъла на Закона за социалните услуги е изцяло насочена към превенция в уязвими групи и общности) е неясен, съответно и статистическите данни, събрани по него, не носят допълнителна информация какво се случва в рамките на тази услуга. От ежегодните доклади за дейността на социалните услуги, които издава АКСУ, така или иначе не става ясно колко от клиентите на тази услуга са деца и семейства; какво е естеството на техните проблеми и как се е стигнало до това да получават социална услуга.

Важно е да бъдат отбелязани и следните две обстоятелства:

Първо, на национално ниво не се обработват данни за конкретните причини за предприемане на мярка за закрила (независимо дали става дума за мерки в семейна среда или за настаняване в алтернативна грижа). Несъмнено в тези случаи става дума за установен риск за детето/става дума за „дете в риск“. По-нататъшно категоризиране на характера на риска обаче изглежда в системата за събиране и обработване на данни не се прави и публичен достъп до такава информация няма.

Второ, на национално ниво не се обработват статистически данни за профила на родителите, с които работи системата за закрила на детето. Отново, такива данни без съмнение са налични „в суров вид“ в социалните доклади по отделните случаи, които са сред основните документи, с които работи ОЗД/ДСП. В този смисъл е ясно, че данни се събират и се използват за целите на работата по случаи. Те обаче не биват въвеждани така, че да могат да бъдат „прочетени“ и обработени статистически от информационната система. Следствието от това положение е, че по всеки отделен случай на дете в риск е известно дали са налични фактори като бедност, липса на жилище, заболяване и увреждане на родителя и т.н., но все пак не може да се каже в какъв брой/какъв дял от случаите всеки от тези и или други фактори, които допринасят за раздялата, са на лице. Така данните не могат да се ползват аналитично или да са публично достъпни.

За последните три години средно 35% от децата с мерки за закрила извън семейството, попадат в услуги за резидента грижа или в социални институции, т.е. малко повече от 1/3 от децата, които се разделят със своите семейства попадат в резидентна или институционална грижа.

Данните показват, че за изследвания петгодишен период средно годишно 80% от децата, които се настаняват в услуги за резидентна грижа, са деца без увреждания, т.е. 4/5 от всички деца, които актуално попадат в услугите за резидентна грижа са без увреждания.

Анализът на данните, които касаят децата с увреждания, показва, че техният дял от общия брой на децата, които се настаняват във всички форми на алтернативна грижа, е

относително малък. Най-голям е в услугите за резидентна грижа, но дори и там никога през последните пет години относителният им дял не надхвърля 20% от общия брой деца, които се настаняват, а в приемна грижа и семейства на близки и роднини този дял не достига дори и 10%. От тези данни може да се съди, че **увреждането на детето вече не е сред основните причини за раздяла на децата и семействата в България** и все повече деца без увреждания попадат в системата за грижа.

Наличните данни показват по отношение на колко случая се предприемат мерки за закрила за настаняване в различните форми на алтернативна грижа в рамките на съответната година. Тези данни обаче не ни казват **колко деца влизат ЗА ПЪРВИ ПЪТ в системата за алтернативна грижа годишно**, т.е. по отношение на колко деца са предприети мерки за настаняване извън семейството без преди това тези деца да са били в някакви услуги за грижа. Липсва статистика и за това колко от децата са получавали мерки за закрила в семейна среда преди да бъдат настанени в алтернативна грижа.

Както знаем от изследването „на терен“ със социалните услуги, случаите на едни и същи деца често се отварят и затварят като се предприемат различни мерки за закрила. Често децата се пренастаняват в различни форми на

алтернативна грижа дори в рамките на една и съща календарна година като една мярка се прекратява и се налага друга веднага. Напр. едно дете е било настанено в приемна грижа, а след това отива да живее в център за настаняване от семеен тип.

Не се обработват статистически и не са публично достъпни детайлни данни за характеристиките на децата, по отношение на които се предприемат мерки за закрила и тези, които са настанени в алтернативна грижа. Обработват се и се анализират данни за наличие или не на увреждане, което е обяснимо предвид факта, че така са профилирани и самите социалните услуги за грижа: съответно за деца с увреждания и деца без увреждания. Обработват се и се анализират и данни за възрастта и за пола на децата.

Тук трябва да бъде обърнато специално внимание на факта, че **не се събират и обработват данни за етническия произход на децата**. Това прави невъзможно да се каже със сигурност колко от децата в услугите за грижа (и изобщо от децата, с които работят системата за закрила и социалните услуги) са от ромски или друг малцинствен произход. Така тезата за свърх-представителността на ромските деца в услугите за подкрепа и грижа е още една теза, която не може нито да се потвърди, нито да се отрече на базата на наличната и публично достъпна статистика.

Всички тези и други липси в наличните за анализ данни за работата на системата за закрила на детето адресира настоящото изследване.

Липсва статистика за това колко от децата са получавали мерки за закрила в семейна среда преди да бъдат настанени в алтернативна грижа.

⁴ Срав. Инициатива за равни възможности, „Забравените надежди: ромските деца и институционалната грижа“, 2024 г. https://www.errc.org/uploads/upload_en/file/5631_file2_forgotten-futures-romani-children-in-state-care-in-bulgaria-bulgarian-lang.pdf

Препоръки

Основните препоръки, изведени в тази част на доклада, се основават от една страна на конкретните препоръки, предоставени от самите специалисти по места в хода на изследването, а от друга на крайните изводи, направени от изследователския екип след анализа на всички данни от това изследване.

7.1

Политики и стратегически промени

Ограничаване на „спешното извеждане“ на деца от семействата им

Настоящото изследване регистрира, че почти всички анализирани настанявания на деца извън семейната им среда се осъществяват по реда за „спешно извеждане“. Тази мярка според действащото законодателство е възможно най-крайната и драстична мярка за закрила и се прилага само за случаите, когато има непосредствена опасност за здравето и живота на детето и тя изключва предварителна подготовка на децата, участие на родителите във вземането на решенията и работа по подкрепа.

Екипът на изследването твърди, че прилагането на тази крайна мярка в случаи от всякакво естество трябва да се ограничи веднага, защото спешното извеждане нанася вреди на децата и родителите и сериозно затруднява работата на подкрепящите специалисти. Причините, които създават непосредствена опасност и налагат спешно извеждане, трябва да бъдат документиращи в практиката на ОЗД.

7.1.1 Фокус върху превенцията ма раздялата

Изследването ясно откроява нуждата от подкрепяща среда около семействата, които живеят в условия, създаващи значителен риск от раздяла. Изграждането и поддържането на такава подкрепяща среда трябва да стои в центъра на националните и местни политики по закрила на детето.

В България вече има развити интервенции и механизми, които да решават проблеми, свързани с липса на подкрепяща среда за семействата – материална подкрепа, административна подкрепа, подкрепа за намиране на работа, подобряване на битовите условия, осигуряване на жилище и др. Но тези усилия остават фрагментирани. **Регионалните подразделения на националните институции, общинските структури и социалните услуги трябва да бъдат включени** във формулирането и реализирането на тези политики.

7.1.2 Достъп до данни

Необходимо е да се преосмисли събирането на и достъпът до данни за работата по случаи на деца и семейства в практика на ОЗД и на социалните услуги, тъй като надеждни, обобщени и сравними данни са необходими при анализа и планирането на политики, програми и интервенции на национално и регионално ниво, както и на ниво „социална услуга“. Първа стъпка в тази посока е в **информационната система, с която работи системата за закрила на детето, както и в базите данни на социалните услуги, да бъдат въведени категории, които отразяват фактори и причини, които водят до прилагане на мерки**

за закрила, вкл. настаняване в алтернативна грижа.

Необходимо е също да бъдат въведени **механизми за оценка на ефективността от интервенциите в полето на алтернативната грижа**, както тези в работа по превенция, вкл. първична превенция, така и след настъпване на раздяла и при реинтеграция. Такива механизми в момента липсват, което затруднява и дългосрочното проследяване на развитието на случаите, и анализа на ефективността и ефекта на практиките.

7.1.3 Стратегически инвестиции в координация и междусекторно взаимодействие

Намаляването на случаите на раздяла изисква да се търси повече съгласуваност в действията между различните професионалисти и институции около децата и родителите.

Данните сочат, че успешните случаи на превенция са тези, в които рискът е идентифициран рано, преди да настъпи криза в семейството: например в детска градина, училище, болница, поликлиника, полиция и др. Тези органи по закрила трябва да работят в координация с ОЗД и доставчиците на социални услуги за деца и семейства.

За да е възможно това е необходимо всички специалисти да развиват нагласи и умения за междусекторна работа. Инвестиция в тези умения би довела и до повишаване на ефективността в работата по случаи, които вече са част от системата за закрила, за да се решават цялостно, системно и успешно комплексните проблеми на семействата.

7.2

Практика за директна работа с децата и семействата

Подобряване на управлението на случаите

Регистриран в настоящото изследване проблем е negliжирането от страна на органите от системата за закрила на детето на необходимостта деца и родители да бъдат подготвени за предстоящата раздяла. Това повишава тревожността им и увеличава непосредствения негативен ефект от прилагането на мярката за закрила върху децата и родителите, като същевременно създава напрежение между социалните работници и семействата.

Липсата на координация на действията и предаване на информация между различните участници в процеса на настаняване на деца в алтернативна грижа – ОЗД, доставчици на социални услуги, приемни родители, но и полиция, училище и др. – води до неясноти, отправяне на разнопосони послания към децата и родителите, разногласия и взаимни обвинения. Това допълнително внасяне на тревожност и агресия в сложния процес на раздяла, може да бъде избегнато и е в интерес на всички страни в процеса.

7.2.1 Професионален капацитет и умения

Важно е да бъдат положени усилия да се разберат тревогите и **да се изяснят ролите, задачите и отговорностите на всички участници в работата по случаи** – децата и родителите, подкрепящите специалисти от ОЗД и социалните услуги – в контекста на общата цел на всички мерки за закрила: подкрепа за уязвими семейства, преживяващи сериозни кризи. Този извод налага професионалният капацитет да се развива чрез обучения и супервизия в следните направления:

- умения за **включване и овластяване** на родителите;
- умения за работа с **общности**;
- умения за работа с **недоброволни** клиенти (деца и родители), които не съдействат на специалистите;
- умения за **осмисляне и работа с емоциите**, свързани с процеса на раздяла: тъга, гняв, страх, отчаяние, вина;
- умения за подготовка и **фасилитиране на срещи и други контакти** между родителите и децата, настанени в приемна или резидентна грижа;
- умения за ефективна **комуникация и координация** в мултисеткорната работа.

Специално внимание трябва да бъде отделено на развитието на **капацитета и професионалната подкрепа на приемните родители**. Това често се пренебрегва и води до трудности в координацията на работата по случаите, както и до „професионално прегаряне“. Нужно е внимание към взаимодействието на приемните семейства с биологичните родители на приемните деца. При приемните родители се наблюдават негативни нагласи спрямо биологичните родители и липса на умения около създаването на позитивен образ на биологичните родители, независимо от това дали по случаите на децата предстои реинтеграция, осиновяване или прилагане на друга мярка за закрила в дългосрочен план. Този позитивен образ е част от позитивната идентификация на децата и добрата им самооценка и съответно би предотвратил проблемно поведение в бъдеще, независимо от развързката по мерките за закрила.

7.2.2 Процедури

Целенасочената работата с децата и родителите по темата за смисъла на раздялата в контекста на прилагането на мерки за закрилата на детето е от ключово значение за постигането на успех в работата по случаи на деца и семейства, които се разделят: **важно е всички заинтересовани страни да бъдат наясно, че разялата е мярка за подкрепа на семействата**, която е съобразена с най-добрия интерес на детето.

Преди предприемане на мярка за закрила, свързана с раздяла, е важно:

- действително да бъдат потърсени и изчерпани всякакви възможни мерки за подкрепа в семейната среда, вкл. чрез **привличане на ресурси от максимално широк кръг партньори**;
- семейството да получи достатъчно време и професионална помощ да осмисли ситуацията, в която се намира и защо тя създава риск за децата, и **самò да формулира заявка за подкрепа**, която да получи;
- **децата да бъдат включени** в процеса на вземане на решения, а не да остават изолирани в контекста на потенциално конфликтни отношения между социалните работници и родителите.

След като решението за раздяла вече е взето е важно:

- семействата да бъдат **информирани по разбираем за тях и добронамерен начин** за причините за предприемане на мярката за закрила;
- на родителите да бъде предоставена на достъпен за тях език **пълната информация, касаеща мярката за закрила**: процедурата по извеждането; сроковете по мярката; кое е мястото, където ще бъде настанено детето; кои са хората, които ще се грижат за него; какви са възможностите за реинтеграция;
- на децата винаги да бъде давана **конкретна информация за ситуацията по щадящ начин** и на достъпен за тях език относно причините за извеждането; какво следва; как ще общуват с родителите си и т.н.;
- на децата да бъде дадена възможност да видят предварително мястото, където ще бъдат настанени и **да се запознаят с хората, които ще се грижат за тях**;

- да бъде осигурено **време и пространство на децата и родителите да се разделят** (сбогуват);
- да има **по-добро планиране и съгласуваност между специалистите по отношение на мярката за закрила**, най-вече по отношение на това с какви проблеми и в каква посока ще се работи по случая след извеждането на децата.

След предприемане на мярка за закрила, свързана с раздяла, е важно:

- да бъде осигурена на децата и родителите **професионална подкрепа за съхраняването на връзката между тях** и/или работа по подобряване на връзката като тяхно право и основна потребност;
- на родителите да бъде осигурявана регулярно **коректна информация какво предстои в работата по случаите** и какви са възможностите им за действия.

Необходимо е да започне процес по актуализиране на Методиката за работа по случай и други основни нормативни документи, които касаят съвместната работа на органите за закрила на детето и социалните услуги. Този процес трябва да се осъществи на базата на анализ на практиката и изградените работещи взаимодействия между институциите, услугите и останалите партньори, както и да стъпи на актуални данни за проблемите на децата и семействата в България, които водят до налагане на мерки за закрила днес и сега.

7.3

Теми за последващи изследвания

7.2.3 Инструменти

Установяването на конкретни дефиниции и приложими единни критерии, които да се използват за подобряване на механизмите за оценяване на риска и установяване на потребностите на децата и техните семейства, биха улеснили значително работата на специалистите, ангажирани със случаите.

Тези критерии следва да отчитат особеностите за всеки конкретен случай и да **улесняват включването на децата и родителите** в процесите на вземането на решения и предприемането на действия.

Конкретните идеи на специалистите, които работят директно с деца и семейства, за развитие на инструменти и единни критерии включват:

- инструментализиране на термините „*родителски капацитет*“, „*родителски умения*“ и „*неглижиране*“ като се **унифицира разбирането за тях** на всички заинтересовани страни;
- създаване на **методика за оценка на родителския капацитет**, съобразена с различни категории родителско функциониране или типове родители, както и за различните възрастови групи деца и съответните етапи на детското развитие, която да бъде на разположение на ОЗД и социалните услуги;
- установяване на **ясни индикатори за оценка на риска в случаи на спешност**, формат за описание на тези случаи и протокол за действие по тях;
- установяване на **стандартизиран подход за оценка и класификация на риска** на базата на анализ на различни инструменти за това, прилагани до момента в различни контексти от различни доставчици на услуги;
- формат за ясно и конкретно **описание на причините, водещи до решение за настаняване на дете в алтернативна грижа**, които да информират плана за действие и да служи за основа на последващи оценки на ефективности на мерките за закрила;
- разработване на **инструменти за проследяване и оценка на ефективността на интервенциите** по превенция и мерките за закрила в дългосрочен план.

Резултатите от настоящото изследване разкриват области за следващи изследвания, които са наложителни с цел набавяне на актуални научно-изведени и обосновани данни относно процеса на раздяла в страната.

Необходимо е да се направи литературен обзор на наличните до този момент както публични, така и научни данни и изследвания относно процеса на раздяла, за да се определят областите на липсващи данни и изследователски методи.

Настоящото проучване регистрира, че почти всички анализирани настанявания на деца извън семейната им среда се осъществяват по реда за „спешно извеждане“. Тъй като няма достъп до публични данни, които да потвърждават или опровергават тази находка, в следващи изследвания е необходимо да се разшири обхвата на анализиранияте случаи до представителност на данните. Също така би било добре да се проследят процесите на вземане на решение за прилагане на мярката – от подаване на сигнала, през оценка на случая и причините за такова решение.

Важен извод от изследването е регистрираната фрагментираност на усилията по превенция на раздялата.

Необходимо е да се създадат и договорят с всички заинтересовани страни критерии за оценка на ефективността на практиките за превенция и последващи интервенции при случаи на раздяла.

Необходимо е да се анализират, опишат и съберат вече съществуващите основани на данни добри практики в България в областта на превенция на раздялата. Събирането на едно място на успешните практики на национално ниво ще даде възможност да се използва вече натрупан и доказан опит и също така е стъпка в преодоляване на фрагментираността на усилията.

<https://www.childhood2025.org>